

International Journal of Languages' Education and Teaching

Volume 9, Issue 2, June 2021, p. 191-221

Received	Reviewed	Published	Doi Number
24.05.2021	27.06.2021	30.06.2021	10.29228/ijlet.51492

Mental Verbs in Gagauz Turkish

Levent DOĞAN¹ & Ceyda ERDİN²

ABSTRACT

Discussing verbs in Turkish according to their semantic characteristics enables the manifestation of margin among some of the verbs. The common point among the verbs is action. However the verbs such as *gör-*(to see), *düşün-*(to think), *bil-*(to know), *hatırla-*(to remember), *üzül-*(to upset) are showing mental action, the verbs such as *dur-*(to stop), *kalk-*(to stand), *git-*(to go), *gel-*(to come), *otur-*(to sit) shows physical action. It is observed that the verbs countering to actions occurring in two different manners as physical and mental be utilized under generic titles and the same group, mostly as "oluş(being), durum(state), kılış(action)" in classification studies related to Turkish language. Nevertheless, the verbs which does not reflect the physical action should be evaluated separately. In this direction, it is seen that mental actions are studied under "mental action" title as different verb type in the grammar studies of Turkish in recent years. The actions expressed by the mental verbs are based on mental process. This mental process comes into existence with various phases effecting the next in line. It is a process which is generally evaluated as three phases starting with perception, continuing with mental procedures and ending with various outputs. These phases in the mental process have been expressed similarly by researchers but dissimilarities have emerged in handling. In this study such a method has been applied for the mental verbs determined within Gagauz Turkish: 1. Input Stage Verbs(Verbs of Perception), 2. Process Stage Verbs (Verbs of Cognition), 3. Output Stage Verbs(Verbs of Expression). The verbs of expression within the output stage ,have been divided as verbs of emotion and verbs of explanation. Verbs of explanation have been discussed under the titles of visual explanation verbs and linguistic explanation verbs.

Key Words: Gagauz Turkish, Verb, Mental Verb

Gagauz Türkçesinde Mental Fiiller

ÖZET

Türk dilinde fiillerin semantik özelliklerine göre ele alınması bazı fiiller arasındaki ayrımın belirgin bir biçimde ortaya koyulmasını sağlar. Fiillerde ortak nokta harekettir. Ancak *dur-*, *kalk-*, *git-*, *gel-*, *otur-* gibi fiiller fiziksel bir hareketi gösterirken *gör-*, *düşün-*, *bil-*, *hatırla-*, *üzül-* gibi fiiller zihinsel bir hareketi gösterir. Buna göre fiiller bildirdikleri hareketin niteliği ya da meydana gelme biçimi açısından farklılığa sahiptir. Fiziksel ve zihinsel olarak iki farklı şekilde meydana gelen hareketleri karşılayan fiillerin, Türk diliyle ilgili sınıflandırma çalışmalarında çoğunlukla "oluş, durum, kılış" gibi genel başlıklar altında değerlendirildiği görülür. Ancak fiziksel bir hareketi yansıtmayan fiillerin ayrıca değerlendirilmesi gerekir. Bu doğrultuda Türkçede son yıllara ait gramer çalışmalarında zihne dayalı gerçekleşen hareketlerin ayrı bir fiil türü olarak "mental fiil" başlığı altında incelendiği görülmektedir. Mental fiillerin ifade ettiği bu hareketler ise zihinsel sürece dayanmaktadır. Bu zihinsel süreç her biri bir sonrakini etkileyen çeşitli aşamalardan meydana gelmektedir. Algılama ile başlayıp zihinsel işlemlerle devam eden ve türlü çıktılar ile son bulan genellikle üç aşamalı olarak değerlendirilen bir süreçtir. Mental süreç içerisindeki bu aşamalar araştırmacılarca benzer şekillerde ifade edilmiş fakat bunların ele alınışında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Gagauz Türkçesinde tespit edilen mental fiiller için şöyle bir metot uygulanmıştır: 1. Girdi Basamağı Fiilleri (Algı Fiilleri), 2. İşlem Basamağı Fiilleri (Biliş Fiilleri), 3. Çıktı Basamağı Fiilleri (İfade Fiilleri). Çıktı basamağında yer alan ifade fiilleri *duygu fiilleri* ve *açıklama fiilleri* olarak ikiye ayrılmıştır. Açıklama fiilleri *görsel açıklama fiilleri* ve *dilsel açıklama fiilleri* başlıkları altında ele alınmıştır. Yine diğer ana ve ara başlıklar altında da daha küçük başlıklar oluşturulmuştur. Bu başlıklar içerisindeki mental fiiller bize Gagauz Türkçelerinin duygu ve düşünce dünyası ile mental süreçteki hareketleri nasıl ifade ettikleri hakkında bilgi verecektir.

Anahtar Kelimeler: Gagauz Türkçesi, Fiil, Mental Fiil

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, ldogan@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0538-4002

² Trakya Üniversitesi, erdnceyda@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7240-8772

1. Giriş

1.1. Fiil ve Fiillerin Sınıflandırılması

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında dil ve düşünce sistemi gelir. İnsanoğlu düşünme ve konuşma yeteneğine sahip bir varlıktır. Düşünebilen insan bu süreç sonundaki düşüncelerini dil aracılığıyla açığa vurur. Dil, yalnızca düşüncelerin değil tüm zihinsel etkinliklerin, duyguların, isteklerin, bilgilerin ve kültürün aktarımına olanak sağlayan bir sistemdir. Dolayısıyla zihinde gerçekleşen düşünceler ve istekler dil sayesinde somutlaşarak dışarıya iletilir. Bu yönüyle dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en önemli araçtır. İnsan, zihninde tasarladığı, düşündüğü, hissettiği, duyduğu ve gördüğü her şeyi dil yardımıyla birbirine aktararak anlaşır. İnsanlar arası iletişimde duygu, düşünce vb. etkinliklerin anlatılması dil dışında bazı vücut organlarıyla (el, baş, göz, kaş) yapılan işaretlerle de sağlanabilir. Ancak iletişimde en etkili ve en mükemmel araç dildir.

İletişimin yapıma şekline göre kullanılan araçlar değişse de dil ile yapılan sözlü ya da yazılı iletişim sözcüklerle gerçekleşir. Kişi, dilin içeriğindeki sözcükleri kullanarak oluşturduğu cümlelerle duygu ve düşüncelerini anlamlı hâle getirir. Bu sebeple sözcükler bir dilin yapı taşları sayılır. Türkçe Sözlük'te dilin "*anlamlı ses ya da ses birliği*" (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlanan sözcükler, cümle içerisinde üstlendikleri göreve göre isim, fiil, sıfat, zarf, zamir, edat gibi türlere ayrılır. Bu sözcük türlerinin de Türk diliyle ilgili gramer çalışmalarında daha çok yapı bakımından sınıflandırıldığı görülür. Bunun dışında farklı kıstaslar kullanılarak yapılmış çeşitli sınıflandırmalar da mevcuttur. Bu çalışmada söz konusu sözcük türlerinden fiilin kapsamında olan mental fiiller Gagauz Türkçesi özelinde ele alınmıştır. Fakat çalışmamızın esas konusuna geçmeden önce konunun fiiller ve sınıflandırılmasıyla ilgili olmasından dolayı bu hususlardan kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

Fiil, en basit ve en yaygın tanımıyla iş, oluş, kılış ve devinim bildiren sözcüktür. Gramatik açıdan daha detaylı bir tanım verilecek olunursa; Berke Vardar, "Dilbilim Terimleri Sözlüğü"nde, "eylem" maddesi altında fiili "*Öznenin yaptığı ya da konusu olduğu işi, oluşu, kılışı vb. öznenin durumunu, varlığını ya da yüklemle özne arasındaki bağlantıyı kişi, sayı, zaman kavramlarını içererek belirten gösterge.*" (2002: 97) şeklinde tarif etmiştir. Fiil terimi daha pek çok araştırmacı tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlarda fiilin benzer noktalara değinilerek açıklandığı görülmüştür.

Türkçede fiiller üzerine yapılan sınıflandırmalar ise birbirinden farklı ve çok çeşitlidir. Fiillerin sahip olduğu özellikler araştırmacılara farklı şekillerde sınıflama yapma imkânı vermiş, bu durum da sınıflandırmaların çeşitlenmesine yol açmıştır. Bunlar içerisinde yukarıda bahsedilen sözcüklerin yapı bakımından *basit*, *türemiş* ve *birleşik* olarak sınıflandırılması fiiller için belki de en çok tercih edilip uygulanan sınıflama yöntemi olmuştur. Fiiller, bundan başka oluş, kılış, çatı, içerik, durum, nitelik, semantik vb. bakımlardan da tasnif edilmiştir. Örneğin; Tahsin Banguoğlu fiilleri hareketin ifade ettiği niteliğe göre *kılış fiilleri* (*kaz-*, *taş-*, *al-*), *durum fiilleri* (*sus-*, *bekle-*, *yat-*) ve *oluş fiilleri* (*karar-*, *doy-*, *uza-*) şeklinde sınıflandırmıştır (2015: 408). Necmettin Hacıeminoğlu, fiilleri *yapılarına*, *muhtevalarına*, *durumlarına*, *kullanılışlarına*, *fâil ile ilgilerine*, *nesne ile ilgililerine* ve *mahiyetlerine* göre yedi gruba ayırmıştır (2016: 16-17). Bu yedi grubu da alt başlıklara bölerek incelemiştir. Hacıeminoğlu'nun, fiilleri mahiyetleri bakımından ele aldığı grupta, her zamanki sınıflandırma ölçütlerinden farklı olarak anlam esaslı *tavır bildiren fiiller* (*sev-*, *beğen-*) başlığına yer vermesi dikkati çekmiştir. Zeynep Korkmaz, fiillerin türlü yönleri göz önüne alınarak ayrı ayrı sınıflandırmalar yapılmasının gerekliliğine değinmiştir (2014: 487). Korkmaz'ın bu bağlamda fiilleri *yapı*, *içerik*, *anlam*, *kılış* ve *çatı* yönünden beş farklı şekilde sınıflandırdığı görülmüştür. Korkmaz, fiilleri içerikleri bakımından ele aldığı kısımda *oluş bildiren fiiller*, *bir kılış ve kılış bildiren fiiller*, *durum ve tasvir bildiren fiiller* (2014: 489-491) şeklinde

üç başlığa yer vermiştir. Zeynep Korkmaz, üçüncü başlıkta bulunan fiillerin hareket içermeyen bir durumu ya da alınan bir tavrı gösterdiklerini belirtmiş ve örnek olarak *beğen-*, *alış-*, *buna-*, *sevin-*, *şaşır-*, *özle-*, *gücen-*, *somurt-* gibi fiilleri vermiştir (2014: 491). Verilen örneklerden anlaşıldığı üzere buradaki fiiller mental süreçte yer alan hareketleri içermektedir. Son olarak anlamları bakımından fiiller başlığı altında ise, fiilleri anlam alanlarına göre değil onların tek başlarına bir anlamının bulunup bulunmamasına göre ayırmıştır. Bu açıdan *esas fiiller* ve *yardımcı fiiller* olarak iki başlık oluşturmuştur (Korkmaz 2014: 491-492).

Türkiye’de fiillerin semantik ya da tematik bakımdan sınıflandırılmasıyla ilgili çalışmalar başlangıçta yok denecek kadar azdır. Yapılan sınıflandırmalar da ayrıntılı hazırlanmamış yüzeysel çalışmalardan ibarettir. 2000 sonrasında bu konuya eğilimin önceye nazaran arttığı görülse de konuyu tam anlamıyla ele alan ve değişiklik getiren çalışmaların sayısı fazla değildir. Necmettin Hacıeminoğlu’nun fiil sınıflandırmasına semantik esaslı eklediği başlık ile S. Barutçu Özönder’in 1999 yılına ait semantik ölçüte dayalı tasnifi Türkiye Türkolojisinde yapılan önceki fiil sınıflandırmalarına göre yenilik kabul edilir. Aslında fiillerin semantiğine yönelik sınıflandırmalar Rusya’daki ve Avrupa’daki dil bilimciler tarafından bilinmekte ve uygulanmaktadır (Yıldız 2016: 47-48). Buna karşılık Türkiye’de bu hususla ilgili çalışmalar yavaş bir seyir takip etmiştir.

Dünya dillerinde fiillerin semantik açıdan sınıflandırılmasıyla ilgili çalışmalar Türk diline kıyasla daha ileri konumdadır. Esasen Türk dilinde sözcükleri semantik bakımdan sınıflandırma çalışmalarının tarihi eskilere uzanır. Fakat bu çalışmalar daha çok isimlerin tematik sınıflandırılmasından oluşmaktadır. Fiillerin tematik sınıflandırılması için aynı tarihten söz edilememektedir (Yıldız 2017b: 338, 346).

Türk Lehçeleri Grameri’nin, “Azerbaycan Türkçesi” bölümünde Yavuz Kartallıoğlu ve Hüseyin Yıldırım, fiillerin Azerbaycan Türkçesi gramerinde yapı yanında anlam bakımından da sınıflandırıldığını belirtmişlerdir. Bu bölümde yer verilen semantik sınıflandırmadaki beş başlık şöyledir: *Hareket Fiilleri*, *İş Fiilleri*, *Nutuk-Konuşma Fiilleri*, *Düşünme, görme veya İşitme Süreci İle İlgili Olan Fiiller*, *Hâl-Durum Fiilleri* (2007: 203-204). Aynı kitapta ele alınan diğer Türk lehçelerinde fiillerle ilgili bir sınıflandırma yapılmadığı görülmüştür.

Fiiller, yukarıda örnek olarak sunulan sınıflandırmalardan başka pek çok şekilde tasnif edilmiştir. Her araştırmacının merkeze aldığı ölçüte göre kimi zaman birbirine benzer kimi zaman da birbirinden farklı olan birçok fiil sınıflandırması ortaya çıkmıştır. Fiillerle ilgili Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan sınıflandırmalara Hüseyin Yıldız (2016; 2017), Erkan Hirik (2018) ve Kuban Seçkin (2019) çalışmalarında detaylı bir şekilde yer vererek bunları değerlendirmişlerdir. Hüseyin Yıldız, bir çalışmasında yerli ve yabancı literatürde fiillerle ilgili bulunan 29 sınıflandırmayı değerlendirdikten sonra nihai olmadığını belirterek kendi tematik/semantik bir sınıflandırma örneği sunmuştur. Yıldız’ın bu sınıflandırmasında fiiller tematik/semantik bakımdan yedi ana başlığa ayrılmıştır: *Oluş Fiilleri*, *Durum Fiilleri*, *Hareket Fiilleri*, *Bağlantı Fiilleri*, *Mental Fiilleri*, *İletişim Fiilleri*, *Doğa Fiilleri*. Oluş fiilleri ve mental fiiller başlıklarında da üçer alt başlık yer almıştır (2017b: 360-361).

Türkiye’de yapılan fiil tasniflerinde daha çok yapı dünyadaki (batı dillerinde) fiil tasniflerinde ise anlam öne çıkmıştır. Bu çalışmalarda mental bir hareketi temsil eden fiiller genellikle anlam temelli sınıflandırmalar içerisinde ve farklı adlandırmalarla karşımıza çıkmıştır. Tabii bu sınıflama çalışmalarında mental fiiller ayrıca ele alınıp tasnif edilmemiştir. Fakat mental fiillerle uyuşan başlıklar yer almıştır. (Hirik 2018: 20). Türkçede son yıllarda fiillerin anlama dayalı sınıflandırılması

ile mental fiil çalışmaları yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Mental fiilleri kendi içerisinde alt türleriyle beraber sınıflayan çalışmalar mevcut olmakla birlikte bunlara yenileri de eklenmiştir.

Çalışmamızın konusu gereği giriş kısmında öncelikle fiil kavramı, fiil sınıflandırmaları, sınıflandırmaların semantik yönü ve başlangıçta Türkiye Türkçesi gramerlerinde bu hususta görülen eksiklik öne çıkarılarak bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımda mental ve mental fiil kavramı açıklanıp bu fiil türüyle ilgili yapılan sınıflandırmalara değinilmiştir.

1.2. Mental Fiiller ve Sınıflandırılması

Türkçe Sözlük'te henüz yer almayan ve dilimize İngilizceden girip yerleşen "mental" sözcüğü "zihinsel, zihni, aklı" anlamındadır (CLD: 460). Dolayısıyla mental sözcüğünün kavram alanı zihinsel, aklı ve ruhsal etkinliklerden oluşmaktadır. Buna göre oluşan mental fiil kavramı ile de zihne ait olan ve insan zihninde gerçekleşen hareketler ifade edilmektedir.

Mental fiil, bilişsel dilbilim içerisinde yer alan bir konudur. Bu kavramın fiil sınıflandırma denemeleri sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bilhassa fiillerin anlamı, niteliği baz alınarak yapılan sınıflandırmaların yeni bir fiil türü doğurduğu görülmektedir. Mental fiiller, insanın dil dışındaki dünyasında meydana gelen fiilleri içermektedir (Hirik 2018: 21, 23).

Mental fiil kavramının ortaya çıkışı ve dolayısıyla bu konudaki ilk çalışmalar psikoloji alanında edinim üzerine yapılmış çalışmalarla olmuştur. Bu bağlamda Avrupalı araştırmacılardan Shatz, Wellman ve Silber çocukların gelişim sürecinde mental hareketleri karşılayan fiilleri kaç yaşlarında kullanmaya başladığıyla ilgilenmişlerdir. Yaptıkları araştırmalar sonucunda çocukların mental fiilleri 3-4 yaşlarında zihinsel durumları ifade etmek için kullandıklarını belirlemişlerdir. Bununla birlikte bu tarz fiillerin çocukların zihinsel gelişimindeki etkisi ve insan psikolojisi de mental fiiller bağlamında incelenmiş ilk çalışmalar arasında yer almıştır (Seçkin 2019: 10-11). Ayrıca çocukların dil özellikleri üzerinden gerçekleştirilen çalışmalarda dilin edinimi ve kullanımında aklın dili ürettiği sonucuna varılmıştır. Yani çocuk dil yetisinden ziyade akıl ile doğmakta ve bu akıl sayesinde dili öğrenip kullanmaktadır (Hirik 2018: 24).

Mental fiiller, psikoloji ve psikanaliz yanında nöroloji, nöropsikoloji, sosyoloji, pedagoji, dil bilimi, anlam bilimi, reklamcılık gibi birçok alanla ilgisi bulunan, farklı disiplinler tarafından incelenebilecek çok yönlü bir konudur (Yıldız 2016: 64; Hirik 2018: 22).

Mental fiiller; başı, ortası ve sonu olan zihinsel bir süreci ifade ederler. Bu mental sürecin temelini ise duyu organları oluşturur. İlk olarak duyu yoluyla dış dünya algılanır ve bu yolla veriler zihne aktarılır. Aktarılan verilerin zihinde işlenmesiyle de sürecin ikinci aşaması tamamlanır. Son aşama ise gerçekleşen mental süreçle ilgili sonuçları içerir. Algılama, mental sürecin gerçekleşmesi için önemli bir süreçtir. Zira anlama, bilme, tanıma öğrenme ve düşünme gibi zihinsel süreçlerin temelinde algılama vardır. Düşünce insanın zihninde gerçekleşen bir olaydır. Dolayısıyla düşünce sonrası veya düşünceye bağlı oluşan hareketler de yine zihinle alakalıdır. Algılanan her şey önce zihinde işlenip tasarlanır. Düşünmek insanı çoğunlukla sonuca yönlendiren bir eylemdir. İnsan düşünerek yeni zihinsel yetiler meydana getirir. Bu açılardan düşünmenin hem kendinin içinde yer aldığı bilişsel alana hem de mental sürecin son aşamasına etkisi vardır. Duygular da kişinin içine dönük olan ve ruhsal durumlarını anlatan zihinle bağlantılı hareketlerdir. Duyguların açığa çıkmasında bilişsel eylemlerin rolü vardır. Yine kişinin çevresiyle iletişim kurması, bir şey üzerine bilgi vermesi, konuşması vb. bilişsel süreç sonunda meydana gelen zihne dayalı eylemlerdir. İşte mental fiiller anlatılan tüm bu süreçte oluşan zihinsel etkinliklerin dildeki karşılığıdır.

Mental fiil, İngiliz diline ait olan ve bu dil içerisinde doğup gelişen bir kavramdır. Bu sebeple yabancı literatürde mental fiil üzerine yapılmış çalışmalar oldukça kapsamlı ve çoktur. Türkoloji alanında ise henüz yeni sayılabilecek bir konu olması nedeniyle çalışmaların sınırlı olduğu görülür. Ancak son birkaç yıldır yerli literatürde de konuyla ilgili çalışmaların arttığı gözlenir.

Mental fiiller kendi içerisinde alt türlere ayrılarak incelenir. Araştırmacılar bu fiilleri mental sürecin gerçekleşme biçimini ya da gerçekleşmesinde etkisi olan durumları esas alarak genellikle üç ana başlık altında sınıflandırmışlardır. Türk dilinde mental fiillerle ilgili yapılan sınıflandırmalara göz atacak olursak; Savaş Şahin (2012a), Türkmen Türkçesindeki mental fiilleri *idrak fiilleri*, *duygu fiilleri* ve *algılama fiilleri* şeklinde üçe ayırarak ele almıştır. Hüseyin Yıldız (2016), Eski Uygurcada yer alan mental fiilleri *biliş fiilleri*, *psikolojik durum fiilleri*, *algı fiilleri* olarak üç başlıkta incelemiştir. Şahin ve Yıldız'dan sonraki yıllarda mental fiiller üzerine yapılan çalışmaların bazısında aynı sınıflama modeli örnek alınarak uygulanmıştır: Özeren ve Alan (2018), Aydoğmuş (2021).

Mental fiilleri üç gruplu sınıflayanlar dışında dört gruplu tasnif eden araştırmacılar da vardır. Özen Yaylagül (2005), Türk Runik Harfli metinler kapsamında mental fiilleri ele aldığı çalışmada *duyu fiilleri*, *duygu fiilleri*, *anı ve uslamlama fiilleri*, *açıklama fiilleri* şeklinde bir sınıflandırma yapmıştır. Yaylagül, biliş/idrak fiilleri için *anı ve uslamlama fiilleri* adlandırmasını kullanmıştır. Kuban Seçkin (2019), Eski Türkçe metinlerde geçen mental fiilleri *algı fiilleri*, *duygu fiilleri*, *idrak fiilleri*, *irade fiilleri* biçiminde tasnif etmiştir. Bu iki sınıflandırmada diğerlerinden farklı olarak Seçkin, *irade fiilleri* grubunu, Yaylagül ise *açıklama fiilleri* grubunu eklemiştir. Selda Sandalyeci (2016), Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha mesnevisinde bulunan mental fiilleri, Yaylagül'ün tasnifini temel alarak ortaya koymuştur.

Erkan Hirik, "Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller" adlı kitabında mental fiillerle ilgili yapılan sınıflandırmaları değerlendirmiş ve yeni bir tasnif ileri sürmüştür. Bu çalışmada Hirik, mental sürecin işleyiş şeklini temele alan bir sınıflandırma yapmıştır. Buna göre *girdi basamağı ve fiiller*, *işlem basamağı ve fiiller*, *çıkı basamağı ve fiiller* şeklinde üç grup oluşturmuştur. İlk grupta *duyu fiilleri*, ikinci grupta *bilişsel fiiller*, üçüncü grupta *ifade fiilleri* yer almıştır. İfade fiillerini *duygu fiilleri ve açıklama fiilleri* olarak ikiye ayıran Hirik, açıklama fiillerini de *dilsel açıklama fiilleri ve görsel açıklama fiilleri* şeklinde iki başlıkta ele almıştır.

Verilen sınıflandırmaların kimisinde birbirinden ayrılan taraflar bulunsa da mental fiiller genellikle benzer şekilde sınıflandırılmıştır. Fakat araştırmacılar bu mental fiil sınıflandırmalarında bazı farklı terimler kullanmıştır. Değişen terimler dışında mental fiillerin genel manada aynı sınıflandırma temeline oturtulduğu söylenebilir. Son olarak sınıflandırmaların bazısında ana başlıklar alt başlıklara ayrılmıştır. Bunlarla ilgili bilgiler makalenin incelenme kısmında yer aldığı için burada yinelenmemiştir.

Bu makalede Gagauz Türkçesinde mental fiiller ele alınmıştır. Mental fiillerin tespiti için Petri Çebotar ve Ion Dron tarafından hazırlanan "Gagauzça-Rusça-Romunca Sözlük" taranmıştır. Çalışmada esas alınan bu sözlükte yer almayıp İsmail Kaynak ile A. Mecit Doğru'nun aktardığı *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*'nde bulunan mental fiiller "GTS" kısaltmasıyla belirtilmiştir. Diğer sözlük için kısaltma kullanılmamıştır. Bu iki sözlükten elde edilen mental fiiller Erkan Hirik tarafından oluşturulan sınıflama modeline göre ele alınmıştır.

Gagauz Türkçesi sözlüklerinde yer alan fiillerden büyük bir kısmı birden fazla anlama sahiptir. Tabii olarak bu durum mental süreç içerisinde bulunan fiiller için de geçerlidir. Bu sebeple bir mental fiil

ifade ettiği değişik anlamlara göre bazen aynı mental sınıftaki farklı alt başlıklarda bazen de birbirinden farklı mental sınıflarda karşımıza çıkar. Birinci söylenilene örnek olarak *say-* fiili sahip olduğu farklı anlamlar yönünden *biliş fiilleri* sınıfında “düşünme ve varsayım ile ilgili fiiller” ve “saygı ile ilgili fiiller” şeklindeki iki ayrı alt başlıkta yer almaktadır.

İkinci söylenilen durum için *kokala-* fiilini ele alabiliriz. Bu fiil, Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük'te belirtilen “koklamak” şeklindeki birinci anlamıyla *algı fiilleri* içerisine, “hissetmek, sezinlemek, anlamak, algılamak, duymak” şeklindeki ikinci anlamıyla *biliş fiilleri* içerisine girmektedir. Bu durum çok katmanlılık olarak adlandırılmaktadır. Burada Hirik ve Çolak'ın ifadesiyle “*bir mental fiilin farklı anlam düzeyinde görülen çok katmanlılık*” (2017: 264) durumu söz konusudur.

Gagauz Türkçesinde fiillerin sadece morfolojik yönden tasnifine rastlanılmaktadır. Bunun dışında Türkiye'de bu lehçedeki fiillerin başka bir yaklaşımla sınıflandırıldığı herhangi bir çalışmaya denk gelinmemektedir. Bu çalışmayla Gagauz Türklerinin zihin dünyasına ait fiiller çeşitli başlıklar içerisinde ele alınarak ortaya konulmuş olacaktır.

1.3. Mental Fiillerle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Mental fiiller, son yıllarda Türklük bilimi alanında revaçta olan konulardan biridir. Konuyla ilgili literatüre bakıldığında birkaç yıl öncesine kadar yok denecek kadar az çalışma olduğu görülür. Günümüzde ise ilgisini bu konuya yönelten araştırmacılar sayesinde mental fiil çalışmaları artarak çeşitlenmiştir. Konu, Türkiye Türkçesi yanında Türk dilinin lehçelerinde de ele alınmaya başlanmıştır.

Doğrudan mental fiiller üzerine hazırlanmış üç doktora tezi bulunur. Bunlar mental fiil sınıflandırmaları kısmında adlarını zikrettiğimiz Şahin (2012a), Yıldız (2016) ve Seçkin (2019) tarafından hazırlanan çalışmalardır. Mental fiillerin bir alt türü üzerine hazırlanmış üçü doktora biri yüksek lisans olmak üzere dört tez vardır. Bunlar; Kamchybekova (2010) “Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri”, Türkdil (2013) “Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri”, Fakirullahoğlu (2016) “Kırgız Türkçesinde Duygu Fiilleri”, İlter (2019) “Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri” adlı çalışmalardır.

Erkan Hirik'in (2018) “Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller” adlı eseri konuyla ilgili Türkiye'de hazırlanmış ilk kitap olma özelliğine sahiptir. Mental fiiller üzerine yayımlanan ikinci kitap ise Kuban Seçkin'in (2020) “Mental Fiil Teorisi: Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle” adlı çalışmasıdır.

Mental fiil konusuyla ilgili çalışmalar daha çok makale ve bildiri şeklindedir. Yaylagül (2010) “Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri”, Şahin (2012, 2013) “Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller”, “Eski Türkçede Duygu Fiilleri”, Erdem (2014) “Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme göre Anlam Değişimleri”, Kalkan (2016) “Başkurt Türkçesinde Mental Fiiller”, Özeren ve Alan (2018) “Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller”, Yıldız (2017, 2018, 2019, 2020, 2020) “Eski Uygurcada Göz Fiilleri”, “Atebetü'l-Hakayık'ta Algı Fiilleri”, “Eski Uygurcada Bellek Fiilleri”, “Kutadgu Bilig'de Bellek Fiilleri Üzerine Notlar”, “Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar”, Seçkin (2014, 2018) “Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı”, “Eski Türkçede İrade Fiilleri”, Hirik (2017, 2019) “Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi”, “Türkçede Duyu Fiilleri ve Kılımsız Arasındaki İlişki”, Hirik ve Çolak (2017) “Türkçe Mental Fiillerde Çok Katmanlılık”, Kamchybekova (2011a, 2011b, 2013, 2017) “Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri”, “Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikler Üzerine”, “Kırgız Türkçesinde Tat Alma Duyu Fiilleri (Sözcüksel Anlam Bilimi Açısından Bir Deneme)”, “Kırgız Türkçesinde Kara- Duyu Fiili Anlamsal Özellikleri ve Kavram Alanı Üzerine”, Bayraktar (2017) “Bulgarca Sözlüğünde Yer Alan

Mental Fiiller Üzerine”, Sandalyeci (2016) “Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni Olan Şeyyat Hamza’nın Yūsuf U Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller”, Biray (2007) “Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Halindeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları”, Ayan ve Türkdil (2014, 2015) “Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri”, “Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği”, Yegin (2019) “Mental Fiil Kavramı ve Şeyyâd Hamza’nın Yūsuf U Zelihâ Mesnevisinde Mental Fiiller”, Aydoğmuş (2021) “Özbek Türkçesinde Mental Fiiller”, Özden (2020) “Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan Mental Fiillerin Günümüz Anadolu Ağzlarındaki Durumları Üzerine”.

Günümüze dek yapılan bu çalışmalardan Türk dil biliminde mental fiillerin ve alt türlerinin çeşitli bağlamlar içerisinde farklı yönlerden ele alındığı anlaşılır. Fakat konuyla ilgili yeni ve farklı çalışmalara ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Ayrıca mental fiillerin henüz Türkçenin tüm lehçelerinde ele alınmadığı görülmektedir.

2. Gagauz Türkçesinde Mental Fiiller

2.1. Girdi Basamağı Fiilleri

2.1.1. Algı Fiilleri (Verbs of Perception)

Konuya öncelikli olarak tarihî ve terminolojik açıdan bakıldığında, İslam düşünce tarihinde *duyu* kavramının Arapça “his” ve “hâsse” sözcükleriyle ifade edildiğine işaret etmek gerekir. Yine bu dönem literatüründe duyular ve duyularla ilgili şeyler için “mâhsus” ve “hissî” sözcüklerinin kullanımı göze çarpar (Hökelekli 1994: 8). Duyunun ifadesinde kullanılan bu sözcüklerden anlaşıldığı üzere burada “his” vurgusu dikkati çeker. Üzerinde konuşulan konu bağlamında bugün kullanımdan düşmüş olan *mahsus* sözcüğünün de “duyulan, hissedilen, anlaşılan” anlamında olduğu görülür (bkz. <https://sozluk.gov.tr/>).

Hayati Hökelekli, 10. yüzyılda İhvân-ı Safâ adındaki bir felsefe topluluğunun neşrettiği risalelerden birinde duyunun, dolaysız bir şekilde duyulan nesne veya nesnelere yarattığı uyarım gücü sonucunda duyu organlarının tabiatında meydana gelen değişiklik olarak açıklandığını ifade eder. Hökelekli, aynı eserde duyumun ise “Dış ortamdaki değişikliğin duyu organını uyarması ve bu uyarımın organın normal mizacında oluşturduğu değişikliğin muhayyile tarafından değerlendirilip ruh tarafından algılanması” şeklinde tarif edildiğini belirtir (1994: 9-10). Yani duyum ile kast edilen algıdır. Bu sebeple duyum ya da algının yanı sıra mental süreçteki diğer eylemlerin oluşmasında duyular işlev açısından öncelikli ve önemli bir role sahiptir.

İhsas terimiyle de tabir edilen duyumu “ruhsal element” olarak tanımlayan Rüknettin Tanalp, çevremizdeki türlü ses tonlarından biçimlere, biçimlerden de renklere kadar hepsinin birer duyum olduğunu ifade etmiştir. Akabinde nesnelere ve uzaya dair duyular yoluyla edinilen izlenimlerin duyumları teşkil ettiğini (1975: 5) belirtmiştir. Konuyla ilgili araştırmacılarca yapılan açıklamalar nazarında duyu organları, duyu ve duyum arasında çok sıkı bir ilişki olduğu açıkça görülmektedir. Kişi, kendi varlığı dışında dış dünyadaki herhangi bir nesneye ait özellikleri (renk, koku, ses, tat, sıcaklık-soğukluk, sertlik-yumuşaklık vb.) duyu organlarıyla duyumsamakta ve böylece zihninde algılanan nesneye dair birtakım bilgiler oluşturmaktadır. Bir bakıma zihnin kendi dışındaki nesnelere algıladıktan sonra tanıma ve bilme işlemi meydana gelmektedir. Başlangıçta duyularla algılanıp zihne aktarılan bu bilgilerin daha sonraki süreçte ortaya çıkacak durumların başlangıcını teşkil ettiği şüphesizdir.

Duyu denildiğinde akla ilk olarak *görme*, *işitme*, *koklama*, *dokunma* ve *tatma* şeklindeki beş duyu organı gelir. Ancak duyu kavramıyla klişeleşmiş bir hâl alan bu “beş duyu” haricinde, duyu sistemleriyle ilgili sınıflandırmalara çeşitli disiplinler tarafından denge, basınç, uzay, ısı ve benzerinin de dâhil edildiği görülür (Yıldız 2016: 343). Dolayısıyla duyularla ilgili farklı sınıflama modelleri mevcuttur.

Duyular; psikoloji, fizyoloji, felsefe alanlarından başka dil bilimi alanında ele alınır. Duyu organlarıyla gerçekleştirilen tüm bu eylemler dil biliminde genel bir ifadeyle “duyu fiilleri” ya da “algı fiilleri” olarak adlandırılır. Biz çalışmamızda söz konusu fiiller için “algı fiilleri” ifadesini kullanmayı uygun gördük.

Çeşitli kaynaklarda *duyu fiilleri* ya da *algılama fiilleri* adlarıyla da karşımıza çıkan algı fiilleri, mental sürecin ilk basamağını oluşturur. Bu zihinsel süreç öncelikle çevredeki uyarıcıları algılamakla başlar. Algılama işi, beş duyu organımız aracılığıyla gerçekleşir. Duyularımız sayesinde görerek, duyarak, tadarak, koklayarak ve dokunarak farkına vardığımız daha doğrusu idrak ettiğimiz bilincin dışında var olan her şey zihnimiz tarafından yorumlanır. Bunun sonucunda ise algı oluşur. Algılama da algı da bir idrak olayıdır. Algılama sürecinin sonucunda meydana gelen algı ise bize algılanan nesnenin niteliğini verir. Bu durumda algı fiilleri, duyuların algılanmasına bağlı olarak meydana gelen ve duyular ile oluşan hareketleri ifade eden fiillerdir.

Erkan Hirik, mental fiil sınıflandırmasında mental sürecin sonraki aşamalarına doğrudan etki etmesi sebebiyle duyu fiillerini “girdi basamağı” adını verdiği ilk bölümde değerlendirmiştir (2018: 39). Özen Yaylagül, duyu fiilleri için “*Bu fiiller, mental etkinliğin gerçekleşmesi için gerekli olan girdilerin toplanması işlerini gösterir. Dolayısıyla idrak etme sürecinin (cognitive process) başlatıcılarıdır.*” (2005: 24) diyerek bu fiillerin mental süreç içerisindeki konum ve etkinliğini çok net bir şekilde ortaya koymuştur.

Gerek fiillerin gerekse mental fiillerin değerlendirildiği çalışmalarda duyu fiilleri yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılarak ele alınmıştır. Bunda yukarıda değinildiği üzere duyuların çeşitliliği, yapısı ve özelliği gibi faktörler etkili olmuştur. Fakat genel olarak beş duyuya sınırlanmış sınıflamalar yapılmıştır. Öte yandan duyuları *temel duyular* ve *birleşik duyular* şeklinde ikiye ayıran çalışmalarla da karşılaşmıştır. Örneğin; Kyial Kamchybekova, Kırgız Türkçesinde duyu fiillerini incelediği doktora tezinde bu fiilleri önce *temel duyu fiilleri* ve *birleşik duyu fiilleri* olarak iki ana başlığa ayırmıştır. Daha sonra bu iki başlığı da kendi içerisinde alt başlıklara bölmüştür (2010: 35-176). Bazı çalışmalarda ise özellikle görme ve dokunma ile ilgili duyu fiillerinin alt gruplara ayrılarak verildiği görülmüştür (Ayan ve Türkdil 2014: 28-37; 2015: 100-108; Yıldız 2016: 360-409; 2017a: 166-200).

Bu çalışmada Gagauz Türkçesinde kullanılan algı fiilleri beş duyu organı esas alınarak; *görme ile ilgili algı fiilleri*, *duyma ile ilgili algı fiilleri*, *tatma ile ilgili algı fiilleri*, *dokunma ile ilgili algı fiilleri* ve *koklama ile ilgili algı fiilleri* şeklinde sınıflandırılmıştır.

2.1.1.1. Görme İle İlgili Algı Fiilleri

bakmaa “1. bakmak, farkına varmak, izlemek. 2. ilgilenmek”, **bakılmaa** 1. bakılmak, gözden geçirilmek, muayene edilmek, 2. bakılmak, ilgilenilmek, kontrol altında olmak”, **bakinmaa** “etrafa göz gezdirmek, bakınmak”, **bakışmaa** “bakışmak, birbirine bakmak”, **görmää** “görmek, gözlemlemek, farkında olmak”, **görülmää** “görünmek, gözükmek”, **görünmää** “görünmek, gözükmek”, **gözetmää** “bakmak, gizlice bakmak, gözetmek, gözetlemek; arada bir bakmak, göz gezdirmek”, **gözä çıkmaa** “görünürde olmak”, **gözdän geçirmää** “bakmak, aceleyle bakmak”, **göz düşürmeme** (**almamaa**, **indirmeme**) **bir kimseyden** “birine gözlerini ayırmadan bakmak”, **göz gezdirmää** “kısaca bakmak, göz gezdirmek”, **gözlemää** “gözlemek, gözetlemek, gözlemlemek, seyretmek, takip etmek, gözden kaybetmemek, izlemek, peşinden gitmek; bakmak, göz atmak”, **gözükmää** “görünmek”, **esap almaa** “dikkati yöneltmek, dikkat etmek, gözlemlemek, görmek, farkında olmak”, **siiretmää** “1. bakmak, görmek, izlemek, seyretmek. 2. gözden geçirmek, dikkatle bakmak, tetkik etmek, incelemek”

2.1.1.2. Duyma İle İlgili Algı Fiilleri

işitmää “duymak, işitmek, ses almak”, **işidilmää** “duyulmak, işitilmek, sesi gelmek, algılanmak”, **kulak bilemee** “pür dikkat dinlemek” (GTS), **kulak kasmaa** “kulak misafiri olmak”, **kulaklarını açmaa** “dikkatle dinlemek”, **sesirgenmää** “başkasının konuşmalarını gizlice dinlemek, kulak misafiri olmak, kulak kesilmek, kulak vermek”, **seslemää** “bir kimseyi dinlemek, kulak vermek”, **seslenmää**

çevresini dinlemek, kulak vermek, kulak kabartmak, kulak asmak, kulak misafiri olmak”, **sivrilmää kulaklarını** “kulaklarını açmak, dinlemek”

2.1.1.3. Tatma İle İlgili Algı Fiilleri

datmaa “tatmak, tadına bakmak”, **içmää** “1. içmek, bir sıvıyı ağza alıp yutmak. 2. sigara içmek, tütün içmek”, **imää** “yemek, çiğneyerek yutmak”, **yalamaa** “yalamak, bir şeyin üzerinde dilini sürüp geçirmek”

2.1.1.4. Dokunma İle İlgili Algı Fiilleri

diimää “değmek, dokunmak”, **dokunmaa** “dokunmak, değmek, el sürmek, temas etmek”, **dokunulmaa** “dokunulmak”, **dokuşmaa** “dokunmak, değmek”, **düzeltmää** “okşamak, sıvazlamak, sevmek, sevip okşamak”, **ellemää** “ellemek, dokunmak”, **sevmää** “okşamak, sevip okşamak”, **suazlamaa** “okşamak, sıvazlamak, sevip okşamak”, **uumaa** “1. ovmak. 2. masaj yapmak”, **yoklamaa** “el yordamıyla dokunarak incelemek”

2.1.1.5. Koklama İle İlgili Algı Fiilleri

kokalamaa “koklamak, çevreyi koklamak”, **kokalanmaa** “koklamak”, **kokalaşmaa** “koklaşmak, birbirini koklamak”, **kokmaa** “1. koklamak. 2. kokmak, koku çıkarmak.”, **kokuşmak** “birbirini koklamak”

2.2. İşlem Basamağı Fiilleri

2.2.1. Biliş Fiilleri (Verbs of cognition)

Mental sürecin ikinci aşaması olan işlem basamağında zihne bağlı gerçekleşen hareketler ön plandadır. Duyular ile algılanıp zihne aktarılmış olan bilgiler bu basamakta işlenerek anlamlandırılmaya başlanır. Algılama ile başlayan mental süreç kavrama ile devam eder. Kişi, algılama olayının sonunda bir nesne veya kişiye özgü zihnine yerleştirdiği bilgileri yeni karşılaştığı bilgilerle eşleştirerek onları anlar, bilir veya tanır hâle gelir. Dolayısıyla kişide bir şeylerin farkına varma, akıl erdirmeye ve sezme gibi hâller oluşur. Bununla birlikte zihne yerleşmiş olan bu bilgiler yer yer kişiyi düşünme, hatırlama, tahmin etme gibi davranışlara da yönlendirir. Özetle, duyularla kazanılmış bilgilerin beyne iletilmesinden sonra gerçekleşen zihnî faaliyetler neticesinde *anlamak, düşünmek, karar vermek, ayırt etmek, tanımak, bilmek, öğrenmek* gibi bilişsel eylemler ortaya çıkar.

Mental sürecin bu kısmında meydana gelen söz konusu eylemlerin ortak noktası ise dışarıdan gözlemlenemeyen, yalnızca kişinin kendisi tarafından anlaşılabilen, büsbütün zihne dayalı hareketler olmalarıdır (Hirik 2018: 56-57). Erkan Hirik, zihinde gerçekleşen eylemlerin yer aldığı işlem basamağında bazen mental sürecin tamamlanarak son bulduğunu dolayısıyla işlem basamağının bu sürecin son aşaması olan çıktı basamağıyla aynı işlevi görebildiğini belirtmiştir. Yani mental süreç kimi zaman *anla-, bil-, öğren-* vb. eylemlerle sonlanıp devam etmeyebilir. Örneğin, kavrama işinin gerçekleştiğini ifade eden *anla-* fiili her zaman bir sonraki basamakta buna bağlı bir mental hareketin ortaya çıkmasına sebep olmayabilir (2018: 55).

Erkan Hirik; biliş fiillerini, “*Bilişsel fiiller, duyuların hareketleri neticesinde başlayan mental sürecin ikinci basamağında yer alan, genelde üçüncü şahıslar tarafından gözlenmesi mümkün olmayan ve tamamen insan zihninde gerçekleşen hareketlerin ifade edildiği fiillerdir.*” (2018: 57) şeklinde tanımlamıştır. Verilen tanımda bilişsel hareketler için zihnin yanında duyuların tetikleyici olmasına yapılan vurgu da dikkati çekmiştir. Konuyla ilgili yapılmış çalışmalarda sözü edilen fiiller, *idrak fiilleri, biliş fiilleri, bilişsel fiiller, anı ve uslamla fiilleri* başlıkları altında ele alınmıştır. Bu çalışmada zihinsel birtakım etkinlikler sonucu meydana çıkan hareketleri anlatan fiiller için *biliş fiilleri* terimi tercih edilmiştir.

Bilişsel alana giren fiiller oldukça çeşitlidir. Çalışmalarda bu fiiller türlü alt sınıflara ayrılarak verilmiştir. Bu çalışmada Gagauz Türkçesinde tespit edilen biliş fiilleri, konu üzerine yapılmış çalışmalar dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Bunun dışında taramadan elde edilen malzemeye göre yeni başlıklar da oluşturulmuştur.

Çalışmamızda yer verilen bazı biliş fiilleri çıktı basamağında yer alan duygu fiilleri ya da açıklama fiilleri kapsamına da girebilir. Örneğin; öğüt ifade eden fiiller hem bilişsel hem de dilsel açıklama başlığı altında yer alabilir. Yine “gözdağı vermek” anlamına gelen tehdit içerikli fiiller de aynı gruplar içerisine alınabilir. Çalışmada biliş fiilleri başlığı altında yer verdiğimiz “kibir, büyüklük, gurur ve övünme ile ilgili fiiller”den bir kısmı biliş ile beraber duygu ve görsel açıklama başlığında bir kısmı da dilsel açıklama başlığında değerlendirilebilir.

Yani bu basamaktaki fiillerin kimisi birden fazla başlığa uyabilir. Bu da biliş fiillerinin psikoloji ile olan bağlantısından kaynaklanır. Bu sebeple zihinsel süreçlerin bazıları ile duygu durumları arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Hirik 2018: 59).

2.2.1.1. Anlama, Bilme ve Tanıma İle İlgili Fiiller

annamaa “anlamak, akıl erdirmek, kavramak, akli ermek; sezme, tahmin etmek, şüphelenmek; farkına varmak”, **annaşılmaa** “anlaşılmaq, açıklığa kavuşmak, ortaya çıkmak; anlaşılmaq olmak, netleşmek”, **bilmää** “bilmek, bilgisi olmak, haberi olmak, haberdar olmak”, **bilişmää** “birbirini tanımak, bilmek, bilişmek”, **duymaa** “1. duymak, hissetmek, sezme, farkına varmak, algılamak. 2. “içe doğmak, önceden sezme, sezinlemek”, **duyulmaa** “duyulmaq, hissedilmek, algılanmaq”, **ermää** “anlamak, kavramak, akıl erdirmek, akli ermek”, **kavramaa** “anlamak, kavramak, idrak etmek, akli ermek, akıl erdirmek, şuuruna varmak”, **kokalamaa** “hissetmek, sezinlemek, anlamak, algılamak, duymak”, **seçmää** “tanımak; ayırt etmek, fark etmek, farkına varmak, sezme”, **tanımaa** “tanımak, fark etmek, farkına varmak, seçme; tanımak, bilmek, bilgisi olmak, haberi olmak”

2.2.1.2. Düşünme ve Varsayım İle İlgili Fiiller

dramnamaa “etraflıca düşünmek, enikonu düşünmek, ölçüp biçmek”, **düşünmää** “1. düşünmek, derinlemesine düşünmek, tartmak, iyice düşünmek. 2. varsaymak, tahmin etmek”, **kafayı dumannatmaa** “zihni rahatsız etmek, tuhaf şeyler düşünmek”, **esaba almaa** “dikkate almak, hesaba katmak, itibara almak, saymak”, **kotarmaa** “addetmek, kabul etmek, saymak, olarak görmek, hesaba katmak, düşünmek, yerine koymak, ihtimal vermek, tahmin etmek; sanmak, zannetmek”, **sanmaa** “1. sanmak, zannetmek. 2. düşünmek, varsaymak, ihtimal vermek, tahmin etmek”, **sayılmaa** “addolunmaq, sanılmak, sayılmak, dikkate alınmaq, hesaba katılmak, düşünülme”, **sayışmaa** “göz önünde bulundurmak, hesaba katmak, göz önüne almak”, **saymaa** “addetmek, saymak, sanmak, düşünmek, kabul etmek, yerine koymak, zannetmek, farz etmek, ... olduğunu düşünmek”, **terezeyä urmaa** “bir şeyi hesap etmek, her açıdan düşünmek, tartmak”

2.2.1.3. İstek, Arzu İle İlgili Fiiller

can çekmee “canı çekmek, canı istemek, arzulamak” (GTS), **dilemää** “dilemek, istemek”, **dilenmää** “dilenmek, dilencilik etmek, sadaka istemek”, **dilencilik etmää** “dilenmek, dilencilik etmek, sadaka istemek”, **esaplamaa** “ümit etmek, istemek, niyetinde olmak; bel bağlamak, güvenmek”, **hadi etmää** “istemek, rica etmek, dilemek, davet etmek”, **havez etmä** “heves etmek, arzu etmek, istemek, dilemek; bir şeye meyletmek, büyük hevesi olmak, büyük ilgisini çekmek”, **havez çekmää** “bir şeye ilgi duymak, hevesli olmak, heves beslemek, arzu duymak, birine ya da şeye karşı tutku hissetmek, istemek”, **haydi etmää** “bkz. hadi etmää”, **istemää** “1. istemek, arzulamak, arzu etmek, dilemek. 2. talep etmek, istemek, sormak, dilemek”, **neetlenmää** “ummak, ümit etmek”, **onmaa** “yardım istemek (işte)”, **özenmää** “özenmek, istemek, arzu etmek, elde etmeye çalışmak, peşinde koşmak; can atmak, hevesinde olmak”, **raabetsiz gitmää** “isteksizce gitmek”, **salınmaa** “niyetlenmek”, **şefk kazanmaa** “arzu, şevk sahibi olmak”, **şefklendirmää** “arzu, istek uyandırmak”, **şefklenmää** “şiddetli bir şekilde

arzulamak, çok istemek", **ummaa** "ummak, ümit etmek; bir şeye veya birine güvenmek; bir şeyi şiddetli bir şekilde arzulamak", **yutkunmaa** "bir şeyi çok istemek, şiddetli bir şekilde arzulamak"

2.2.1.4. Niyet, Tasarlama İle İlgili Fiiller

düşünmää "niyet etmek, niyetinde olmak; tasarlamak", **neetlenmää** "niyet etmek, tasarlamak, düşünmek", **neet çekmää** "niyet etmek, niyetlenmek", **neetinä koymaa** "niyetinde olmak, niyetlenmek"

2.2.1.5. Hatırlama İle İlgili Fiiller

aklına gelmää "hatırlamak, anımsamak, aklına gelmek", **aklına getirmää** "anımsamak, hatırlamak, aklına gelmek; andırmak, hatırlatmak", **aklında tutmaa** "hatırında tutmak, unutmamak, anımsamak, hatırlamak", **andırmaa** "andırmak, hatırlatmak", **anılmää** "hatırlanmak, anımsanmak, hatıra gelmek", **anmaa** "1. hatırlamak, anımsamak, hatıra getirmek. 2. andırmak, hatırlatmak", **fikrine gelmää** "hatırlamak, aklına gelmek", **saletmää** "bir şeyi hatırlamak, aramaya başlamak"

2.2.1.6. Unutma İle İlgili Fiiller

akıldan/aklından çıkmaa "unutmak", **aklından fırlamaa** "unutmak", **unutulmaa** "unutulmak", **unutmaa** "unutmak, hatırdan çıkmak", **unutturmaa** "unutturmak" **akıldan silmää** "hafızadan silmek"

2.2.1.7. Araştırma-Soruşturma İle İlgili Fiiller

aaramaa "aramak; bulmaya çalışmak, elde etmeye çalışmak, incelemek, araştırmak, bilmeye ve meydana çıkarmaya çalışmak", **araştırmaa** "araştırmak, aramak, bulmaya çalışmak, incelemek, tetkik etmek, soruşturmak; çalışmak", **davayı sökmää** "bir vakayı araştırmak (adli)", **incelemää** "araştırmak; incelemek, tetkik etmek; çalışmak, okumak", **soruşturmaa** "sormak, soruşturmak, araştırmak, ilgilenmek, bilgi edinmek", **sorgulamaa** "sorguya çekmek, soruşturmak, yoklamak", **yoklamaa** "gözden geçirmek; muayene etmek, yoklamak"

2.2.1.8. Kandırma İle İlgili Fiiller

autmaa "aldatmak, kandırmak, dolandırmak", **aldatmaa** "1. aldatmak, kandırmak, yanıltmak, hataya düşürmek, yanlış yola saptırmak. 2. ayartmak, baştan çıkarmak, kandırmak, aklını çelmek", **göz boyamaa** "göz boyamak, yanıltmak, kandırmak", **ıldırmaa** "dolandırmak, aldatmak, hile yapmak (GTS)", **kapılmaa** "kandırılmak, baştan çıkarılmak, aldatılmak", **kaluplamaa** "aldatmak, dolandırmak, birine kazık atmak, kazıklamak", **paklamaa** "aldatmak, dolandırmak, kandırmak", **paklatmaa** "hile yaptırmak, aldatmasını sağlamak", **şaşırtmaa** "1. yanıltmak yanlış yönlendirmek, kafa karıştırmak. 2. aldatmak, kandırmak", **şiretlenmää** "kurnazlık etmek, hile yapmak, kandırmak", **şiretlik yapmaa** "kurnazlık etmek, hile yapmak, kandırmak", **şiretlää danaşmaa** "kurnazlığa başvurmak, hile yapmak", **tilkileşmää** "kurnazlaşmak", **tuzlamaa** "aldatmak, kandırmak, dolandırmak", **yakılmaa** "aldatılmak, dolandırılmak", **yanıltmaa** "yanıltmak, aldatmak, iğfal etmek"

2.2.1.9. Yanılma, Aldanma, Hata Etme İle İlgili Fiiller

aldanmaa "aldanmak, yanılmak, hata etmek; hataya düşmek, yanlış yola sapmak", **paklanmaa** "aldanmak, yanılmak, kanmak", **sapmaa** "şaşırmak, yanılmak, hata yapmak" (GTS)", **yanılmaa** "yanılmak, aldanmak", **şaşırmää** "1. şaşırmak, kafası karışmak, karıştırmak (Örn. yolu şaşırmak) 2. hata etmek, yanlış yapmak (Örn. sayı sayarken hata etmek)"

2.2.1.10. Bilinç Kaybı İle İlgili Fiiller

akıldan bozulmaa "delirmek, aklını bozmak", **aklını bozmaa** "aklını oynatmak", **ametsiz olmaa** "bayılmak, kendinden geçmek; sarhoş olmak(GTS)", **bozulmaa** "delirmek, aklını bozmak, çıldırmak", **çıldırmaa** "çıldırmak, çılgına dönmek, delirmek", **delermää/delirmää** "delirmek, aklını kaçırmak, aklını oynatmak, çıldırmak; çılgına dönmek", **fena olmaa** "bayılmak", **fenalaşmaa** "bayılmak; bilinçsizleşmek, bilincini kaybetmek", **gevşemää** "sarhoş olmak", **ilinnenmää** "delirmek, çıldırmak",

kafayı dumannatmaa “sarhoş olmak”, **kandillenmää** “sarhoş olmak”, **keflenmää** “yarı sarhoş bir durumda olmak”, **kendini kaybetmää** “bilincini kaybetmek”, **semelenmää** “sarhoş olmak”, **sarfoş olmaa** “sarhoş olmak”, **şefklenmää** “çakırkeyif olmak”

2.2.1.11. Akıllanma İle İlgili Fiiller

aariflenmaa “akıllanmak, akli başına gelmek”, **akıllanmaa** “akıllanmak, aklını başına toplamak, akli başına gelmek, uslanmak”, **fikir edenmää** “1. akıllanmak, akli başına gelmek. 2. kendi fikrine sahip olmak, fikir edinmek”

2.2.1.12. Akılsızlık İle İlgili Fiiller

ahmaklaşmaa “ahmaklaşmak, alıklaşmak, aptallaşmak”, **aldırmaa** “saçmalamak (GTS)”, **aldırmaa kendini** “saçma sapan konuşmak, saçmalamak”, **alıklanmaa** “bkz. alıklaşmaa”, **alıklaşmaa** “alıklaşmak, aptal gibi görünmek, aptallaşmak”, **budalalık yapmaa** “akılsızca davranmak, aptallık etmek, aptalca şeyler yapmak, aptalca davranmak”, **bunak söylemää** “saçma konuşmak, saçmalamak”

2.2.1.13. Sabır İle İlgili Fiiller

aldırmaa “tahammül etmek, katlanmak, dayanmak, sabretmek, çekmek”, **azetmää** “çekmek, dayanmak, tahammül etmek, sabretmek”, **çekmää** “çekmek, tahammül etmek, katlanmak”, **çekilmää** “katlanmak, çekmek, tahammül etmek, acı, sıkıntı çekilmek”, **dayanmaa** “tahammül etmek, katlanmak”, **kahır çekmää** “talihsizliklere, sıkıntı ve zorluklara katlanmak”, **kahır sürmää** “kahır çekmek, çekmek, katlanmak, sıkıntıya tahammül etmek”, **sabur etmää** “sabretmek” (GTS), **saburlu olmaa** “sabırlı olmak, sabır göstermek, dayanmak, tahammül etmek”, **sıymaa** “katlanmak, dayanmak, tahammül etmek, direnmek”, **sürtmää** “katlanmak, çekmek, tahammül etmek, sabretmek”, **zorluk çekmää** “zorluklara katlanmak” **patlamaa** “sabrı tükenmek (GTS)”, **saburdan çıkarmaa** “sabrını taşımak (GTS)”, **canına taketmää** “bir şeye artık dayanamaz olmak, sabrı kalmamak”

2.2.1.14. Saygı İle İlgili Fiiller

diz çökmää “hürmet etmek”, **hatır gütmää** “saymak, saygı duymak, saygı göstermek, hürmet etmek”, **hatırını saymaa** “saygı göstermek, saymak, hürmet etmek”, **saydırmaa** “saydırmak, saygı göstertmek, saygı duyulmasını sağlamak”, **saygı sürmää** “saygı duymak”, **sayılmaa** “saygı duyulmak, onurlandırılmak”, **saymaa** “saymak, saygı göstermek, hürmet etmek”, **söz göstermää** “saygı göstermek”, **şannamaa** “saygı göstermek, hürmet etmek”, **şapka çıkarmaa** “birine saygı duymak, özel saygı göstermek”

2.2.1.15. Karar Alma/Verme ve Anlaşma İle İlgili Fiiller

başını almaa “karar vermek”, **düşünmää** “karar vermek, kararlaştırmak”, **karar almaa** “karar almak, karara varmak, kararlaştırmak”, **kararını bulmaa** “karara bağlamak, çözüm bulmak (GTS)”, **kararlamaa** “1. karar almak, karar vermek, karara bağlamak. 2. anlaşmak, sözleşmek, şartlaşmak; uyuşmak, uzlaşmak, anlaşmaya varmak”, **kararlanmaa** “kararlaştırılmak, belirlenmek”, **kararlaşmaa** “1. karar vermek. 2. anlaşmak, sözleşmek, şartlaşmak; uyuşmak, uzlaşmak, anlaşmaya varmak”, **kararlaştırılmaa** “kararlaştırılmak, karara bağlanmak, çözülmek, halledilmek”, **kararlaştırmaa** “1. kararlaştırmak 2. anlaşmak, sözleşmek”, **karar yapmaa** “karar vermek (GTS)”, **kestirmää** “belirlemek, karar vermek (GTS)”, **laflanmaa** “anlaşmak; sözleşmek; uyuşmak; karar vermek”, **laflaşmaa** “bkz. laflanmaa”, **lafetmää** “sözleşmek, anlaşma yapmak, anlaşmak (GTS)”, **sözlemää** “karar vermek, karara varmak, halletmek, çözmek”, **sözleşmää** “sözleşmek, karar vermek”, **söz kesmää** “karar vermek, karara varmak, kararlaştırmak”

2.2.1.16. Çeviri ve Yorumlama İle İlgili Fiiller

çevirmää “tercüme etmek”, **talmaçlamaa** “tercüme etmek, çeviri yapmak”, **yorumnamaa** “yorumlamak”

2.2.1.17. Eleştiri İle İlgili Fiiller

kritika yapmaa “eleştirmek”, **kritikalamaa** “eleştirmek, tenkit etmek”, **kritikovat etmää** “eleştirmek”

2.2.1.18. Büyü İle İlgili Fiiller

büülemää “1. büyülemek, teshir etmek. 2. hipnotize etmek, hipnoz yapmak”, **büü çekmää** “büyü yapmak”, **fal çekmää** “fal bakmak, geleceğe yönelik tahminde bulunmak”, **falcılık etmää** “kehanette bulunmak, falcının fal bakması”, **çarpmaa** “büyülemek, delirmek”

2.2.1.19. Rahatsızlık İle İlgili Fiiller

dokunmaa “sataşmak, musallat olmak, takılmak, yapışmak, peşini bırakmamak, rahatsızlık vermek”, **ilişmää** “sataşmak, musallat olmak, rahatsız etmek, can sıkmak”, **sarmaşmaa** “yapışmak, sataşmak (GTS)”, **sataşmaa** “sataşmak, rahatsız etmek (GTS)”, **takılmaa** “takılmak, musallat olmak, rahatsız etmek, sataşmak”, **tutunmaa** “yapışmak, sataşmak, tebelleş olmak, rahatsız etmek, canını sıkmak, usanç vermek, musallat olmak”, **yapışmaa** “yapışmak, musallat olmak, huzur bozmak, rahatsız etmek, sataşmak”

2.2.1.20. Kışkırtma, Tahrik İle İlgili Fiiller

debeştirmää “kışkırtmak, tahrik etmek, sevk etmek, itmek”, **fitil yakmaa (koymaa)** “kışkırtmak, tahrik etmek, teşvik etmek, itmek, sevk etmek”, **fitlemää** “kışkırtmak; entrika çevirmek, dolap çevirmek”, **rıpayaya sokmaa** “suç işlemeye itmek, kışkırtmak”

2.2.1.21. Kabul İle İlgili Fiiller

kabletmää “kabul etmek, razı olmak (GTS)”, **kabul olmaa** “razı olmak, kabul etmek”, **kabulluk etmää** “rıza göstermek (GTS)”, **kayıl olmaa** “razı olmak, kabul etmek, eyvallah demek”, **kayıllık vermää** “razı olmak, rıza göstermek, kabul etmek”, **kayıllanmaa** “razı olmak, eyvallah demek, kabul etmek”

2.2.1.22. Gayret İle İlgili Fiiller

büük raabetlän işlemää “büyük bir istekle çalışmak”, **çalışmaa** “gayret etmek, çabalamak, çalışmak, gayretle çalışmak, zahmet etmek”, **çok zaamet koymaa** “bir şeye çok emek vermek, çok çalışmak, gayret etmek”, **didinmää** “didinmek, çabalamak, çaba sarf etmek, tüm gücünü zorlamak”, **direşmää** “çabalamak, çaba göstermek, sebatla çalışmak”, **düülmää** “çaba göstermek, gayrete gelmek (GTS)”, **holluklanmaa** “çabalamak, uğraşmak; kaynaşmak” **savaşmaa** “çabalamak, gayret etmek, savaşmak”, **zorlamaa** “çaba göstermek, gayret etmek, zorlamak”

2.2.1.23. Direnme İle İlgili Fiiller

çetinleşmää “ayak diremek, direnmek; inat etmek, ısrar etmek, sebat etmek; üstelemek”, **eşeklenmää** “ayak diremek, direnmek; ısrar etmek, inat etmek, sebat etmek; harınlanmak”, **karşı çıkmaa** “direnmek, karşı durmak, karşı gelmek, mukavemet etmek”, **karşı koymaa** “direnmek, karşı durmak, karşı gelmek, mukavemet etmek”, **kaymaklanmaa** “direnmek, mukavemet göstermek (GTS)”, **naaletlenmää** “ısrar etmek, sebat etmek, inat etmek; direnmek, ayak diremek”, **sündüklenmää** “ısrar etmek, direnmek, sebat etmek”

2.2.1.24. Öğrenme, Öğretme ve Eğitme İle İlgili Fiiller

akıl vermää “akıl öğretmek, akıl vermek”, **akıl üüretmää** “akıl öğretmek”, **bakmaa** “yetiştirmek, eğitmek”, **danıştırmaa** “öğrenmek, bilgi edinmek, bilgi almak, haber almak, duymak”, **kırdırmaa** “antrenman yaptırmak, eğitmek, terbiye etmek”, **üürenmää** “1. öğrenmek; okumak. 2. tahsil görmek, öğrenmek, edinmek, kazanmak; bilmek, duymak”, **üüretmää** “1. öğretmek, talim etmek, eğitmek, talim ve terbiye vermek. 2. alıştırmak, öğretmek, terbiye etmek”, **terbiye etmää** “eğitmek, yetiştirmek, terbiye etmek”

2.2.1.25. Çözme İle İlgili Fiiller

analiz yapmaa “analiz etmek”, **çözgüyü bulmaa** “bir soruna çözüm bulmak, çözmek”, **çözmää** “çözmek, halletmek”, **kararını bulmaa** “çözüm bulmak, karara bağlamak (GTS)”, **daava görmää** “bir

sorunu veya anlaşmazlığı çözmek”, **sökmää** “1. deşifre etmek, şifresini çözmek. 2. çözmek, ortaya çıkarmak; halletmek”

2.2.1.26. Kibir, Büyüklük, Gurur ve Övünme İle İlgili Fiiller

dikleşmää “1. burnu havada olmak, kendini beğenmek, kibirlenmek; havalara girmek, fiyaka satmak, kurumlanmak, afi kesmek; horozlanmak, hindi gibi kabarmak. 2. övünmek; yüksekten atmak, böbürlenmek, büyük söylemek, avurt satmak”, **fodullanmaa** “bkz. hodullanmaa”, **hodullanmaa** “1. gurur duymak, iftihar etmek, kıvanç duymak; böbürlenmek, kurulmak. 2. kibirlenmek, burnu havada olmak, kendini beğenmek, kurumlanmak”, **kabarmaa** “gurur duymak, iftihar etmek, kıvanç duymak; böbürlenmek, kurulmak, övünmek; çalım satmak, kabarmak, kurum satmak”, **kaykılmaa** “kibirlenmek; hava atmak, kurumlanmak, kurum satmak, çalım atmak”, **kurmaa kendini** “büyüklük taslamak, kendini başkasından üstün görmek”, **büüklenmee** “büyüklenmek, kibirlenmek, kurum satmak, çalım atmak”, **üünmää** “övünmek”

2.2.1.27. Önemsizlik İle İlgili Fiiller

koymaa lafları enseyâ “bir kimsenin söylediklerini dikkate almamak, önem vermemek, aldırmmamak”, **hiç saymamaa** “hesaba katmamak, önemsememek, aldırış etmemek”, **savsaklanmaa** “aldırmmamak, boş vermek, önem vermemek, umursamamak, dikkatsiz olmak”

2.2.1.28. Dikkatsizlik İle İlgili Fiiller

atlanmaa “atlamak, gözden kaçırmak, unutulmak, ihmal edilmek”, **sersemnemää** “dalgınlaşmak, dalgın ve dikkatsiz olmak, dikkatsizlik etmek”

2.2.1.29. Hayal İle İlgili Fiiller

düş görmää “rüya görmek” **düşä girmää** “uykuya dalmak, rüya görmek”, **sayıklamaa** “hayal etmek”

2.2.1.30. Alışma İle İlgili Fiiller

alışmaa “alışmak; öğrenmek; bağlanmak”, **dadanmaa** “1. âdet edinmek, alışmak, bağımlılık kazanmak, sürekli istemek. 2. alışmak; bağlanmak”, **eskimää** “alışmak; bağlanmak”, **sataşmaa** “âdet edinmek, alışmak, dadanmak, hep gitmek, sık sık gitmek”, **sınaşmaa** “alışmak; bağlanmak; öğrenmek; benimsemek”, **türümää** “alışmak; evindeymiş gibi davranmak”

2.2.1.31. İnanma ve Güvenme İle İlgili Fiiller

inandırmaa “1. inandırmak, inanmasını sağlamak. 2. güvenini kazanmak”, **inanmaa** “birisine güvenmek, itimat etmek; bir şeye güvenmek, inanmak, itimat etmek”, **yınandırmaa** “bkz. inandırmaa”, **yınanmaa** “bkz. inanmaa”

2.2.1.32. Aylaklık, Tembellik İle İlgili Fiiller

haylak durmaa “tembellik etmek, boş durmak”, **haylaklanmaa** “avare avare dolaşmak, haylazlık etmek, aylaklık etmek, boşta gezmek”, **haylazlanmaa** “tembellik etmek, iş yapmamak, üşenmek, zamanını boşa harcamak, avare avare dolaşmak, haylazlık etmek”, **haymana gezmää** “avareleşmek, aylaklık etmek, boş boş gezmek”, **holluklanmaa** “oyalanmak, işsiz güçsüz dolanmak, oraya buraya yürümek, ortalıkta boş bir şekilde dolaşmak”, **folluklanmaa** “bkz. holluklanmaa”, **kaynamaa** “avare dolaşmak”, **oynamaa** “aylak aylak gezmek, serserilik etmek, sallanmak”, **oynaşmaa** “aylaklık etmek, boş vakit geçirmek, sallanıp oyalanmak”, **piliç çıkarmaa** “tembellik etmek”, **savsaklanmaa** “avare avare dolaşmak, haylazlık etmek, tembellik etmek”, **sineklenmää** “tembellik etmek, avare avare dolaşmak, haylazlık etmek”, **şeytannarı güldürmää** “tembellik etmek, üşenmek, iş yapmamak” **dişlerini karıştırmaa** “boş gezmek”

2.2.1.33. Kötülük İle İlgili Fiiller

canını kaybetmää “birini ruhen mahvetmek”, **duşmannamaa** “kışkırtmak, nifak sokmak, arasını bozmak, fesat çıkarmak, birini birine karşı düşman etmek”, **duşmannık etmää** “incitmek, zarar

vermek, zararı dokunmak” **fenalık yapma** “kötülük yapmak, zarar vermek”, **fena gütmää** “birine karşı kaba ve sert davranmak, zalim olmak”, **mizeriye yapmaa** “hoşnutsuzluk ve sorun yaratmak, tatsızlık çıkarmak; birini perişan etmek, kötülük yapmak”, **sızırtmaa** “ışkence etmek, çektirmek, azap vermek, eziyet etmek”, **zeetlemää** “1. azap vermek, çektirmek, ; ışkence etmek; rahatsız etmek. 2. zulmetmek, ezmek, eziyet etmek; keyfini kaçırmak; kasvet vermek; üzme”

2.2.1.34. Cimrilik İle İlgili Fiiller

kaliklenmää “cimrileşmek”, **kıskanmaa** “cimrilik etmek; esirgemek, kıyamamak”, **sıkılanmaa** “açgözlülük etmek, açgöz olmak; hasislik etmek”, **tamah olmaa** “tamah etmek, tamahkâr olmak, açgöz olmak; kıymamak, hasislik etmek”, **zeedä görmää** “cimrilik etmek; esirgemek, kıyamamak”

2. 3. Çıktı Basamağı Fiilleri

2.3.1. İfade Fiilleri

Çıktı basamağı mental sürecin son aşamasını ifade eder. Bu son basamak, girdi ve işlem basamağında gerçekleşen eylemlerin bir çıktısı/ifadesi durumundadır. Çıktı basamağındaki eylemler üzerinde her iki basamağın da etkisi vardır. Çıktı basamağı, duyularla algılanıp zihne iletilen bilgilerin işlem basamağında kavranması ya da kavranmaması durumunda ortaya çıkan eylemlerden oluşur. Başka bir deyişle girdi ve işlemlerin, çıktı basamağında çeşitli şekillerde dışa vurumu gerçekleşir. Çıktı basamağı için anahtar sözcüklerin “ifade” ve “dışa vurum” olduğu söylenebilir.

Mental sürecin çıktı basamağında “ifade” ile kast edilen duygu ve düşüncelerdir. Bu noktada çıktı basamağı “duygu ve düşüncelerin açıklandığı/gösterildiği” basamak şeklinde izah edilir. Bu basamağın en önemli özelliği gerçekleşen tüm mental hareketlerin dışarıdan bir şekilde fark edilip gözlemlenebilir hâlde olmasıdır. Kişi, ikinci basamaktan sonra zihne gönderilen bilginin kendisinde oluşturduğu etkiye göre bir reaksiyon verir. Verilen bu reaksiyonla duygu ve düşüncelerini istemli ya da istemsiz bir şekilde dışa yansıtarak belirgin duruma getirir (Hirik 2018: 60, 62). Duyguların ifadesi duygu fiilleriyle, düşüncelerin ifadesi açıklama fiilleriyle gerçekleşir. Bu bağlamda çıktı basamağındaki hareketleri temsil eden ifade fiilleri *duygu fiilleri* ve *açıklama fiilleri* olmak üzere iki çeşittir. Açıklama fiilleri de kendi içerisinde *dilsel açıklama fiilleri* ve *görsel açıklama fiilleri* şeklinde iki alt dala ayrılır (Hirik 2018: 63).

2.3.1.1. Duygu Fiilleri (Verbs of emotion)

Duygular, insan yaşamında önemli etkileri olan ruhsal hareketliliği ifade eder. Yaşamın önemli ve ayrılmaz parçası olan duygular oldukça karmaşık yapılardır. İnsan günlük yaşamında pek çok duyguyu hissedilebilir. Duygu durumlarının ortaya çıkmasında birçok uyarının rolü vardır. İnsanın geçmişte ya da içinde bulunduğu zamanda yaşadıkları veyahut geleceğe dair düşünceleri duygularının kaynağını oluşturabilmektedir. Bu yüzden bireye, bağlama, uyarıcıya ve yaşantılara göre tezahür eden duygular kişiden kişiye değişmektedir. Hatta bir nesne, kişi, olay veya düşüncenin her insanın iç dünyasında uyandırdığı duygu ve bu duygunun insanı yönlendirdiği davranış farklı olabilmektedir. Bu açıdan duygular kişilere özgü durumlardır.

Kişi, genellikle karşılaşılan olay ve durumun niteliğine uygun duygusal tepkiler verir (olumlu-olumlu, olumsuz-olumsuz). Ancak bir uyarılma neticesinde duygu durumunun ortaya çıkabilmesi için kişinin önceden bu uyararla ilgili iyi ya da kötü nitelikte bir bilgiye sahip olması gerekir. Bu noktada girdi ve işlem basamaklarının çıktı basamağında yer alan mental hareketler üzerindeki işlev ve etkisi daha iyi anlaşılacaktır. Tıpkı işlem basamağında olduğu gibi çıktı basamağında da mental hareketlerin oluşabilmesi için kişinin zihninde uyararla alakalı bilgilerin bulunması lazım gelir. Hirik kitabında bunu “Ali köpekten korktu” ve “Ali köpeği sevdi” şeklinde iki ayrı cümle ile izah etmiştir.

Buna göre Ali'de *kork-* ve *sev-* duygularının, onun zihninde köpeğin ısrabildiği ya da köpeklerin dost canlısı olduğu şeklinde yer alan bilgiler sonucu ortaya çıktığını belirtmiştir (2018: 60).

Özen Yaylagül, duygusal tepkilerin ortaya çıkmasında deneyimlerin etkisine dikkat çeker. Daha önce hiç rastlanılmamış dolayısıyla bilinmeyen veya habersiz olunan durumlar insana tehlikeli gelerek onları korkma ve ürkme şeklinde tepkiler vermeye yöneltebilir (2010: 103).

Nasıl ki bilişsel sürecin duyguların oluşumunda etkisi varsa duyguların da bilişsel eylemler üzerinde etkisi vardır. Zira duygular zihni ve davranışları etkileyip yönlendiren işlevlere sahiptir. Şöyle ki; *düşünmek, karar vermek, planlamak, mukayese etmek* gibi bilişsel alana ait eylemlerin gerçekleştirilmesinde duygular etkin bir şekilde rol almaktadır. Haz ya da ızdırap veren duygu durumları alınan kararın, planın ve düşüncenin negatif veya pozitif doğrultuda olmasını etkilemektedir (Şahin 2012b: 54-55).

Duygular gözlenebilir ya da gözlemlenemez olabilir. Kişi, iç dünyasında yaşadığı duyguları belli etmediği sürece dışarıdan kesin olarak bilinemezler (Hirik 2018: 63-64).

İnsanların türlü etkenler karşısında iç dünyalarında meydana gelen duygu durumları dilde *kork-, üzü-, sevin-, öfkelen-* gibi fiillerle ifade edilir. Duygu fiilleri olarak adlandırılan bu fiiller dil biliminde mental fiiller arasında değerlendirmeye alınır. Sonuç olarak "duygu fiilleri" terimi insanın duygu dünyasına yönelik tüm hareketleri bildiren fiillerdir.

Duyguları bildiren fiillerin ele alındığı çalışmalarda daha çok "duygu fiilleri" terimi kullanılmıştır. Bunun yanında bu fiiller "psikolojik durum fiilleri" şeklinde de adlandırılmıştır. Duygu fiilleri sınıflandırılırken duyguların bazı özelliklerinden yararlanılmıştır. Hüseyin Yıldız, "Eski Uygurcada Mental Fiiller" konulu doktora tezinde "psikolojik durum fiilleri" başlığı altında incelediği duygu fiillerini *anlık tepki bildiren fiiller* ve *süreç içinde gelişen fiiller* olarak iki alt gruba ayırmıştır. Bunlardan ilkinin *öfke fiilleri, şaşkınlık fiilleri, utanma fiilleri* vb. şeklinde yedi alt gruba, ikincisini ise önce *olumlu PD fiilleri, olumsuz PD fiilleri* ve *nötr PD fiilleri* olarak üç alt gruba bölmüştür. Bu üç alt grubu da yine kendi içerisinde çeşitli başlıklara ayırmıştır (2016: 254-256). Savaş Şahin, Türkmencede mental fiilleri ele aldığı doktora tezinde duygu fiillerini *şüphelenme ifade eden fiiller, sevgi ifade eden fiiller, çöşku ifade eden fiiller* vb. şeklinde toplam on altı başlık altında sıralamıştır (2012: 240). Kuban Seçkin, doktora tezi olarak hazırladığı "Eski Türkçede Mental Fiiller" çalışmasında duygu fiillerini herhangi bir sınıflamaya tabi tutmadan fiilin geçtiği bağlamdan örnekler vererek ele almıştır (2019: 52). Özen Yaylagül, Türk Runik harfli metinlerde duygu fiillerini *bütünsel davranış tepki fiilleri, olumsuz duygu fiilleri* ve *olumlu duygu fiilleri* (2005: 27-35) şeklinde anlamsal açıdan gruplandırmıştır. Bu çalışmada Gagauz Türklerinin duygularını ifade etmede kullandıkları fiiller anlam özelliklerine göre yirmi grupta sınıflandırılarak verilmiştir.

Bu çalışmada kullandığımız sınıflama modeline göre Gagauz Türkçesinde tespit ettiğimiz duygu durumlarıyla doğrudan bağlantılı olan *ağlamak, bağırarak, kızarmak, azarlamak, sövmek* ile ilgili fiiller, duygu fiilleri kısmında değil görsel ya da dilsel açıklama fiilleri kısmında yer almıştır. Söz konusu fiillerin üzüntü, sevinç, öfke, utanma gibi duygular neticesinde ortaya çıktığı şüphesizdir. Ancak bu duygu hareketleri dışarıdan anlaşılır bir hâl aldığından diğer başlıklar için daha uygun duruma gelmiştir.

Bahsedilen bu durum mental fiillerde çok katmanlılığın diğer bir çeşididir. Hirik ve Çolak bunu "*bir mental fiilin aynı anlam düzeyinde görülen çok katmanlılık*" (2017: 264) şeklinde ifade etmiştir. Yani bir fiil

aynı anlamıyla farklı mental süreçler içerisinde yer alabilmektedir. *Ağlamak, bağırarak, azarlamak* vb. fiiller çok katmanlılığın bu çeşidine örnektir.

2.3.1.1.1. Üzüntü ve Pişmanlık İle İlgili Fiiller

aalamaa "ağlamak, gamlanmak, kederlenmek, üzülmek, yeise kapılmak", **acılanmaa** "1. acı duymak, üzülmek, kederlenmek. 2. üzülmek, üzüntü duymak, gamlanmak, müteessir olmak", **acımaa** "1. ağrı duymak. 2. ilgilenip acımak, birisi için üzülmek, esef etmek, merhamet etmek", **acınmaa** "1. üzülmek, üzüntü duymak, kederlenmek, gamlanmak. 2. acımak, merhamet etmek, üzülmek. 3. pişman olmak", **acıtmaa** "üzmek, üzüntü vermek", **acıttırmaa** "bkz. acıtmaa", **ayıflanmaa** "hayıflanmak, acımak, esef etmek, teessüf etmek üzülmek, gamlanmak; pişman olmak", **buuşmaa** "azap çekmek, ıstırap çekmek, üzülmek, çekmek", **can acıtmaa** "birinin üzülmesine sebep olmak, canını acıtmak, üzmek, incitmek", **canını yakmaa** "bir kimseyi incitmek, üzülmesine sebep olmak, yüreğini acıtmak, sıkıntı vermek", **canı sıkılmaa** "canı sıkılmak, üzülmek", **canını kusmaa** "çok acı çekmek, kendini tüketmek", **çarık kemirmää** "üzüntüden içini yemek", **çırpınıp düünmää** "derinden üzülmek, acıdan muzdarip olmak", **darsımaa** "kederlenmek, üzülmek, hüznlenmek, mahzunlaşmak; içi sıkılmak, canı sıkılmak", **dert çekmää** "acı çekmek, ıstırap çekmek, eziyete katlanmak", **dertlenmää** "acı çekmek, ıstırap çekmek, üzülmek, kederlenmek, hüznlenmek", **gücendirtmää** "üzmek, üzüntü vermek", **gücenmää** "üzülmek, üzüntü duymak, gamlanmak, kederlenmek", **hayıflanmaa** "üzülmek, üzüntü duymak, acımak, kederlenmek, mahzun olmak, içi sızlamak, esef etmek, teessüf etmek; pişman olmak; oflamak, oflayıp durmak, iç çekmek, ah çekmek", **kahıra girmää** "kederlenmek, üzülmek", **kahıra sokmaa** "kederlendirmek, üzmek, acı ve ıstırap çekmesine sebep olmak, gamlandırmak", **kahır sürmää** "üzülmek, kederlenmek", **kahırlanmaa** "üzülmek, kederlenmek, hüznlenmek", **karartmaa** "kederlendirmek, üzmek", **kasavetlenmää** "kederlenmek, üzülmek, hüznlenmek, kahırlanmak, kahrolmak, yıkılmak, çok üzülmek", **kasetlenmää** "bkz. kasavetlenmää", **kederlemää** "birini üzmek, kederlendirmek", **kederlenmää** "kederlenmek, üzülmek, hüznlenmek, efkârlanmak", **mıhıt olmaa** "üzülmek, üzüntü duymak, gamlanmak, kederlenmek", **ölüyü aalamaa** "yas tutmak", **paralanmaa** "üzülmek, üzüntü içinde olmak, ıstırap çekmek", **pişman olmaa** "pişmanlık duymak, yerinmek", **tüülanmaa** "üzülmek, kederlenmek, acı çekmek, ah vah etmek, ahlar çekmek, oflamak, of çekmek", **zeetlenmää** "azap çekmek, ıstırap çekmek, üzülmek, çekmek", **zeet çekmää** "eziyet çekmek, acı çekmek, acıya katlanmak"

2.3.1.1.2. Kırgınlık, Gücenme ve Küsme İle İlgili Fiiller

aar gelmää "gücüne gitmek, gücenmek, incinmek", **acılamaa** "gücendirmek, incitmek, kalbini kırmak, üzmek, küstürmek", **gücendirtmää** "gücendirmek, incitmek, kalbini kırmak", **gücenmää** "gücenmek, incinmek, darılmak, hatırı kalmak; kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek", **iliştirmää** "incitmek, kırmak, gücendirmek, kalbini kırmak", **küsmää** "darılmak, gücenmek, gönlü kalmak, incinmek, hatırı kalmak", **küstürmää** "gücendirmek"

2.3.1.1.3. Öfke İle İlgili Fiiller

aliflenmää "kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek", **ateşlendirmää** "sinirlendirmek, çileden çıkarmak, birini çok kızdırmak", **azmaa** "azmak, kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek, coşmak, heyecanlanmak", **azdırmaa** "azdırmak, sinirlendirmek, öfkelenmek, tahrik etmek, kıskırtmak, heyecanlandırmak, **biberlenmää** "sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek", **çatlamaa** "öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak", **çatlatmaa** "öfkelenmek, hiddete getirmek", **çıldırmaa** "sinirlenmek, kızmak, öfkeden çılgına dönmek", **çiledän çıkarmaa** "çok kızdırmak", **çiledän çıkmaa** "sinirlenmek, **darıldıkça darılmaa** "çok

sinirlenmek”, **darıltmaa** “sinirlendirmek, kızdırmak, tahrik etmek, hiddetlendirmek”, **fenalandırmaa** “öfkelenmek, kızdırmak, hiddetlendirmek”, **fenalanmaa** “öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek”, **fitil almaa** “tahrik edilmek, öfkelenmek, kızmak çıldırmak”, **kaynamaa** “küplere binmek, çok öfkelenmek, çileden çıkmak (GTS)”, **kızdırmaa** “kızdırmak, sinirlendirmek”, **kızıışmaa** “galeyana gelmek, heyecanlanmak, sinirlenmek, kızmak, öfkelenmek, **kızmaa** “kızmak, sinirlenmek, hiddetlenmek”, **kojuu tersinä çevirmää** “kızmak, üzölmek, darılmak, öfkelenmek, hiddetlenmek”, **köpürmää** “kudurmak, ortalığı kasıp kavurmak, canavarca davranmak, kırıp geçirmek, çok öfkelenmek”, **köpürtmää aazını** “delirmek, kudurmak, öfkelenmek, cin ifrit olmak, kızmak”, **kudurmaa** “kudurmak, delirmek, küplere binmek, cin ifrit olmak, çok kızmak”, **kudurtmaa** “kudurtmak, çileden çıkartmak, azdırmak, delirtmek, öfkelenmek, cin ifrit etmek, **küsmää** “sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek”, **küstürmää** “kızdırmak, sinirlendirmek”, nervalat olmaa: sinirlenmek, kızmak”, nervalat etmää “sinirini bozmak, sinirlendirmek”, **pirelenmää** “kızmak, hiddetlenmek”, **pişmää** “kızmak, öfkelenmek”, **satananmaa** “ifrit kesilmek, cin ifrit olmak”, **sertlenmää** “kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek”, **sertleşmää** “bkz. sertlenmää”, **tepinmää** “öfkelenmek, hiddetlenmek, öfkeden tepinmek, kudurmak, cin ifrit olmak, yerinde duramamak, öteye beriye koşup durmak”, **üfkedän çatlamaa** “kan beynine sıçramak, cinleri başına üşüşmek, kudurmak”, **üfkedän fokurdamaa** “çok öfkelenmek, öfkeyle gürllemek”, **üfkelenmää** “öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak” **üfkedän ölmää** “öfkeden kudurmak, çok sinirlenmek”, **zihirlenmää** “kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek”

2.3.1.1.4. Korku İle İlgili Fiiller

almaa birkimseyin aklını “birini çok korkutmak”, **can satmaa** “korkmak, ürkemek, korkudan eli ayağı buz kesmek”, **daptur gelmää** “irkilmek, ansızın sıçrayıp uyanmak”, **gölgesindän korkmaa** “çok korkak olmak, kendi gölgesinden korkmak”, **kıpırdamaa** “titremek, tir tir titremek, korkmak, korkudan titremek, telaşlanmak, endişe duymak”, **kıpırdatmaa** “titretmek, korkudan titretmek, endişelendirmek”, **kışkıрмаa** “ürkütme, ürkütüp kaçırmak, korkutmak”, **kışkırtmaa** “bkz. kışkıрмаa”, **korkmaa** “korkmak, korkmuş olmak, korku duymak, ürkemek, çekinmek; endişe etmek”, **korkuya sokmaa** “korkutmak, korkmasına neden olmak, korku içine sokmak”, **korkulmaa** “korkmak, korku duymak, ürkemek”, **kuyruunu kısmaa** “korkmak, sıkışmak”, **pıtılamaa** “korkmak, korkuya kapılmak, çok korkmak”, **silkinmää** “irkilmek, ürkemek”, **ürek satmaa** “korkmak, ürkemek”, **ürkmää** “ürkmek, korkmak, çekinmek; irkilmek”, **ürkütmää** “korkutmak, korkutup kaçırmak”, **tepremää** “titremek, korku dolayısıyla titremek”, **titremää** “korkuyla titremek, korkmak, korkuya kapılmak, korku duymak”, **titiretmää** “titretmek, korkmasına sebep olmak, korku salmak”, **tısıtmaa** “korkmak, ürkemek, korkuya kapılmak, dehşete düşmek”

2.3.1.1.5. Utanma İle İlgili Fiiller

er içine girmää “yerin dibine geçmek, çok utanmak”, **lekelenmää** “rezil olmak”, **sakınmaa** “sıkılmak, çekinmek, utanmak, mahcup olmak; yüzü tutmamak”, **sıkılmaa** “utanmak, sıkılmak, çekinmek, mahcup olmak; şaşımak, şaşmak”, **sıkınmaa** “bkz. sıkılmaa”, **suratlan çekmee** “rezil olmak (GTS)”, **şaşkına çevirmää** “utanç verici bir duruma sokmak, utandırmak”, **utanmaa** “utanmak, çekinmek, sıkılmak”

2.3.1.1.6. Şüphes ve Kuşku İle İlgili Fiiller

düşündürmää “düşündürmek, şüphesye düşürmek, tereddüt etmesine yol açmak”, **şüpelemää** “şüphelenmek, şüphes etmek, kuşkuysa kapılmak”, **şüpelemää** “kuşkuylandırmak, şüphes

uyandırmak”, **şüpâ brakmamaa** “şüphe uyandırmamak”, **şüpâ altına koymaa** “şüphe altında bırakmak” **şüpâ saçmaa** “şüphe uyandırmak”

2.3.1.1.7. Şaşırma İle İlgili Fiiller

alıklştırmaa “şaşırtmak, hayrete düşürmek”, **donmaa** “çok şaşırmak, şaşkına dönmek, donakalmak”, **kıstırmaa** “ansızın yakalamak, hayrete düşürmek, şaşırtmak”, **sersem etmää**³ “şaşırtmak, aklını başından almak; hayrete düşürmek”, **şaşırtmaa** “şaşırtmak, mahcup etmek”, **şaşmaa** “şaşmak, hayret etmek, şaşkına dönmek, çok şaşırmak”, **şaşırtmaa** “hayran etmek, şaşırtmak, hayrete düşürmek, şaşkına çevirmek”, **şaş kalmaa**⁴ “hayretler içinde kalmak, hayrete düşmek, şaşmak, hayran olmak, donup kalmak”, **şaş-beş kalmaa** “şaşırmak, sersemlemek, şaşkınlaşmak, şaşkına dönmek, kafası allak bullak olmak”

2.3.1.1.8. Sevgi ve Haz İle İlgili Fiiller

azetmää “1. sevmek, beğenmek. 2. hazzetmek, hoşlanmak, zevk almak”, **beenmää** “1. iyi ve güzel bulmak. 2. sevmek, hoşlanmak, beğenmek”, **beenilmää** “sevilmek, beğenilmek, hoş gitmek”, **islää gelmää** “hoşa gitmek, sevmek, hoşlanmak”, **sevda bilmää (çekmää)** “sevda çekmek, birini çıldırmasıya sevmek, biri için deli divane olmak”, **sevilmää** “sevilmek”, **sevişmää** “birbirini sevmek”, **sevmää** “1. sevmek, âşık olmak, gönlünü kaptırmak. 2. beğenmek, hazzetmek, hoşlanmak, sevmek”, **simpatizat etmää** “sevmek, hoşlanmak, sempati duymak”, **urulmaa** “âşık olmak, gönlünü kaptırmak”, **zevk almaa** “zevk almak, hoşlanmak, beğenmek”

2.3.1.1.9. Sevinç, Memnuniyet ve Neşe İle İlgili Fiiller

doyunmaa “memnun olmak, tatmin olmak; razı olmak, kanaat etmek”, **hoşluk etmää** “birini memnun etmek, mutluluk vermek, sevindirmek, keyif ve zevk vermek”, **kanatlanmaa** “coşkulu olmak, coşmak, kanatlanmak, çok sevinmek”, **razı etmää** “memnun etmek, tatmin etmek”, **razı olmaa** “memnun olmak, tatmin olmak”, **sevindirmää** “sevindirmek, memnun etmek, neşelendirmek, güldürmek, eğlendirmek”, **sevinmää** “sevinmek, memnun olmak, mutlu olmak, yüzü gülmek, neşelenmek”, **şennendirmää** “sevindirmek, neşelendirmek, memnun etmek, hoşnut olmasını sağlamak”, **şennenmää** “neşelenmek, eğlenmek, iyi vakit geçirmek, şenlenmek, gönlü açılmak, keyif çatmak”

2.3.1.1.10. Bağışlama İle İlgili Fiiller

âfetmää “1. affetmek, bağışlamak, mazur görmek; şefkat göstermek. 2. özür dilemek, affını dilemek”, **baaşılamaa** “affetmek, bağışlamak; şefkat göstermek”, **amnistiya yapmaa** “affetmek, bağışlamak”, **prost etmää** “affetmek”, **raamet etmää** “acımak, affetmek (GTS)”, **sadaka olmaa** “hâline acımak, merhamete gelmek”

2.3.1.1.11. Kıskançlık İle İlgili Fiiller

çok görmää “kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek, hasetlenmek”, **çoksamaa** “kıskanmak, gıpta etmek, imrenmek, hasetlenmek”, **gipta etmää** “kıskanmak”, **haseet olmaa** “kıskanmak, hasetlenmek, gıpta etmek”, **kıskandırmaa** “1. kıskandırmak, kıskanmasına yol açmak, kıskançlığa neden olmak. 2. imrendirmek”, **kıskanmaa** “1. kıskanmak. 2. imrenmek, gıpta etmek, kıskanmak, hasetlenmek”, **tamah olmaa** “kıskanmak, gıpta etmek, imrenmek, hasetlenmek”, **zeedä görmää** “kıskanmak, imrenmek, gıpta etmek, hasetlenmek”

³ “darbe ile bayılmak” anlamı da bulunmaktadır.

⁴ GTS’de “çileden çıkmak” anlamı da bulunmaktadır.

2.3.1.1.12. Usanç İle İlgili Fiiller

azıtmaa “usandırmak, bıktırmak, gına getirmek, can sıkıkmak, rahatsız etmek, usanç vermek”, **bıkmaa** “bıkmak, sıkılmak, usanmak”, **bıktırmaa** “bıktırmak, usandırmak”, **bunalmaa** “dayanamaz duruma gelmek, tahammül edememek, bıkmak”, **doyumsamaa** “bıkmak, usanmak, bezmek, gına getirmek, can sıkıkmak”, **kafa kemirmää** “usandırmak, bıktırmak, rahatsız etmek; canını sıkıkmak, usanç vermek”, **kafaya pinmää** “bıktırmak, bezdirmek, usandırmak, canını sıkıkmak”, **burnusuna urmaa** “bezdirmek, bıktırmak”, **doyurmaa** “bıktırmak, sinirlendirmek, rahatsız etmek, canını sıkıkmak, usanç vermek”, **sarkıntılık etmää** “bıktırmak, can sıkıkmak, usanç vermek rahatsız etmek, sırnaşmak (GTS)”

2.3.1.1.13. Sıkıntı, Tedirginlik, Endişe ve Telaş İle İlgili Fiiller

baş düümää “telaşlanmak (GTS)”, **bunaltmaa** “sıkıkmak, bunaltmak, tedirgin etmek, zahmet vermek”, **dalgalama** “endişeye düşürmek, kaygılandırmak, heyecanlandırmak, telaşa düşürmek; rahatsız etmek”, **dalgalanmaa** “endişelenmek, telaşlanmak, heyecanlanmak, tedirgin olmak, merak etmek”, **debeştirmää** “endişelendirmek, telaşlandırmak, huzursuz etmek”, **kamalamaa** “endişelendirmek, telaşa düşürmek, heyecanlandırmak, huzursuz etmek, kaygılandırmak”, **kamalanmaa** “telaşlanmak, endişelenmek, rahatsız olmak”, **kasavetlenmää** “endişe etmek, merak etmek, kaygılanmak, tedirgin olmak”, **korkmaa** “endişe etmek, endişelenmek”, **meraklanmaa** “endişelenmek, telaşlanmak, merak etmek, rahatsız olmak, tedirgin olmak”, **merakta kalmaa** “endişelenmek, telaş etmek, tedirgin olmak, merak etmek”, **raatsızlık çekmää** “endişeli hissetmek, kaygı duymak, endişelenmek, tedirgin olmak, merak etmek”, **sabunsuz uumaa** “çok sıkıntı çekmek (GTS)”, **sarsalamaa** “telaşlandırmak, ayağa kaldırmak, rahatsız etmek, endişelendirmek, telaşa vermek”, **sarsalanmaa** “telaşa düşmek, telaşa kapılmak, rahatsız olmak, heyecanlanmak”, **sarsılmaa** “bkz. sarsmaa”, **sarsmaa** “telaşlanmak, heyecanlanmak, rahatsız ve huzursuz olmak”

2.3.1.1.14. Umut İle İlgili Fiiller

umut etmää (çekmää) “umut etmek, ummak, ümit etmek” **mukayetlenmää** “ummak, ümit etmek”, **mukayet olmaa** “ummak, ümit beslemek”, **mukayetli kalmaa** “umutlu kalmak”, **umutlanmaa** “umutlanmak”, **meraklanmaa** “ummak, ümit etmek”

2.3.1.1.15. Özlem İle İlgili Fiiller

hasret olmaa “1. kederli olmak, azap çekmek, üzülme; özlemek, özlem duymak, hasret çekmek. 2. çok istemek, çok arzu etmek”, **hasret çekmää** “kederlenmek, hüüzünlenmek, ıstırap çekmek, inlemek, eziyet çekmek, üzülme; özlemek, hasretini çekmek, **özlemää** “özlemek, göresi gelmek, hasret çekmek”

2.3.1.1.16. Cesaret İle İlgili Fiiller

kabartmaa “yüreklendirmek, cesaretlendirmek, cesaret vermek”, **kıymaa** “cesaretlenmek, cüret etmek (GTS)”, **kıyışmaa** “cesaret etmek, yiğitlik göstermek, cüret etmek, yüreklilik göstermek, cesaret bulmak”, **stimul vermää** “teşvik etmek; cesaret vermek”, **ürek vermää** “cesaret vermek, yüreklendirmek”

2.3.1.1.17. Nefret İle İlgili Fiiller

duşmannama “birine karşı düşmanlık beslemek, hoşlanmamak, nefret etmek”, **duşmannanmaa** “araları açık olmak, birbirine düşman olmak, bozuşmak”, **duşmannık etmää** “araları açık olmak,

birbirine düşman olmak, **iirenmää** “iğrenmek, nefret etmek, tiksirmek, küçümsemek, hor görmek, hakir görmek”, **karannık görmää** “birinden ya da bir şeyden nefret etmek, tiksirmek”

2.3.1.1.18. Kin İle İlgili Fiiller

karez olmaa “kızmak, öfkelenmek, kin beslemek, garezi olmak, kin gütmek; nefret etmek, tiksirmek”, **karezlenmää** “kızmak, öfkelenmek, kin beslemek, düşman olmak”, **karezlaşmää** “bkz. karezlenmää”, **kinnenmää** “kinlenmek, kin tutmak, intikam almak istemek; kızmak, öfkelenmek”, **kin gütmää** “kin, öfke ve nefret taşımak, kin gütmek”

2.3.1.1.19. Değersizleşme ve İtibarsızlaşma İle İlgili Fiiller

alçaklamaa “aşağılamak, alçaltmak, küçültmek, küçümsemek, onur kırmak, itibardan düşürmek; önemsememek”, **alçaklanmaa** “küçük düşmek, aşağılanmak, alçalmak, hor görülme”, **alçalmaa** “aşağılanmak, alçalmak, küçük düşmek”, **aşaalamaa** “aşağılamak, küçültmek, alçaltmak, tahkir etmek” **aşaaalanmaa** “aşağılanmak, küçük düşmek, alçalmak”, **bataklanmaa** “kendini karalamak, itibarını zedelemek, kendini küçük düşürmek, kötü duruma düşmek”, **hatırdan çıkmaa** “saygınlığını kaybetmek, gözden düşmek”, **nam (namını) kaybetmää** “adı kötüye çıkmak, kötü bir şöhret yapmak, gözden düşmek”, **şan bozmaa** “şan ve şereften düşürmek (GTS)”, **üzünü kirletmää** “onurunu kaybetmek”

2.3.1.1.20. Huzur İle İlgili Fiiller

canını raatlamaa “ruhunu sakinleştirmek”, **ilinnemää** “hafifletmek, rahatlatmak”, **ilinnenmää**: 1. hafiflemek, rahatlamak”, **ilinetmää** “hafifletmek, rahatlatmak”, **ilinnik vermää** “rahatlatmak, sakinleştirmek, teskin etmek, yatıştırmak, hafifletmek, ferahlık vermek”, **raat etmää** “yatışmak, sakinleşmek”, **raat olmaa** “sakin olmak, sakinleşmek”, **raatlamaa** “sakinleşmek, rahatlamak”, **raatlanmaa** “huzur bulmak, sakinlemek, rahatlamak” **serinnetmää** “rahatlatmak, sakinleştirmek”

2.3.1.2. Açıklama Fiilleri (Verbs of explanation)

Çıktı basamağının son başlığı açıklama fiilleridir. Bu yönüyle açıklama fiilleri grubu mental sürecin noktalandığı kısım olarak karşımıza çıkar. Bu grup, girdi ve işlem basamağının olduğu kadar aynı basamakta (çıktı) yer alan duyguların da çıktılarını içerir. Kişi, mental süreç içerisinde yaşadığı tüm etkinlikleri süreç sonunda söz ya da davranışlarıyla belirgin hâle getirir. Açıklama fiilleri, mental sürecin sonlanmasıyla ortaya çıkan söz veya davranışları ifade eden fiillerdir.

Açıklama fiilleri, kişinin zihin dünyasında yer alan bilgilerin birer görüntüsü niteliğindedir. Duygu ve düşüncelerden oluşan bu bilgilerin bir kısmı kişi tarafından istemli bir şekilde ifade edilebilir. Bir kısmı ise kişinin gözlemlenmesi sonucu türlü belirtilerle anlaşılır hâle gelebilir. Sonuç itibarıyla açıklama fiilleri, duygu ve düşüncelerin iradeli ya da iradesiz olarak yansıtıldığı mental fiil grubudur (Hirik 2018: 61, 72).

Diğer mental fiil çalışmalarında açıklama fiilleri ya biliş fiilleri içerisine (bkz. Yıldız 2016; Şahin 2012) dâhil edilmiş ya çıktı görevinde müstakil bir başlık (bkz. Yaylagül 2005) olarak ele alınmış ya da mental fiil olarak değerlendirilmemiştir (bkz. Seçkin 2019). Hüseyin Yıldız, açıklama fiillerinin dilsel olanlarını biliş fiilleri grubunda “iletişim fiilleri” başlığıyla vermiştir (2016: 153-186). Özen Yaylagül, mental sürecin açıklama fiilleriyle son bulduğunu belirterek bu fiillere aynı adla çalışmasının son başlığında yer vermiştir (2005: 43-47). Bunların yanı sıra Kuban Seçkin, açıklama fiillerinden *söyle-*, *de-*, *çağır-*, *konus-* gibi dilsel açıklama fiillerinin zihinsel olmaktan çıkıp fiziksel bir harekete dönüşmesinden (uzamsal olma) dolayı mental fiil olarak değerlendirilemeyeceği görüşündedir.

Seçkin'e göre *konuşmak, seslenmek, oturmak, koşmak* gibi bütün hareketlerin arka planında mental süreçler olduğu şüphesizdir. Ancak süreç sonunda bu hareketlerin bir uzama kavuşmaması gerekir. Seçkin, mental fiil kapsamında değerlendirilecek fiillerin bir uzama sahip olmaması gerektiğinin altını çizer (2019: 18, 127).

Açıklama fiillerinin temelinde istemli ve istemsiz olarak oluşan davranışlar vardır. Buna göre açıklama fiilleri, *dilsel açıklama fiilleri* ve *görsel açıklama fiilleri* olmak üzere iki çeşittir. Gagauz Türkçesinde bu grup kapsamına giren fiillerden tespit edilenler aşağıdaki gibidir:

2.3.1.2.1. Dilsel Açıklama Fiilleri

Dilsel açıklama fiillerinin en temel özelliği kişinin istemli olarak yansıttığı ifadeler olmalarıdır. Yani kişi duygu ve düşünce dünyasına ait her şeyi dilsel öğeler yardımıyla bilerek ve isteyerek anlaşılır kılmaktadır. Bu gruptaki fiillerde söz ön plandadır (Hirik 2018: 73).

Dilin, düşünceleri ifade eden bir araç olmasına vurgu yapan Yaylagül, dilde özellikle bazı fiillerin (*de-, konuş-, söyle-*) mental süreci sonuçlandırma görevi gördüğünü belirtir (2005: 43).

Tarama esnasında Gagauz Türkçesinde dilsel açıklama kapsamına giren pek çok fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller çalışmada on sekiz alt başlıkta gruplandırılarak sunulmuştur.

2.3.1.2.1.1. Anlatma, Açıklama ve İtiraf İle İlgili Fiiller

açıklamaa "açıklamak, izah etmek, anlatmak, aydınlatmak", **açılmaa** "biriyle çok fazla samimi olmak; itiraf etmek, itirafta bulunmak, açıklamak, anlatmak", **açmaa** "açmak, bildirmek, söylemek (Örn. sırrını açmak)", **annatmaa** "anlatmak; nakletmek; izah etmek, açıklamak; ifade etmek; bildirmek; açmak; etrafıca anlatmak", **annattırmaa** "anlattırmak, açıklattırmak", **çıkmalamaa** "açıklamak, anlatmak, izah etmek", **demää** "1. demek, söylemek; bildirmek, haber vermek. 2. anlatmak, açıklamak", **denilmää** "denilmek, söylenilmek; bildirilmek, haber verilmek; anlatılmak", **sölemää** "1. söylemek, demek. 2. anlatmak, nakletmek", **sölenmää** "söylenmek, denilmek; anlatılmak, nakledilmek", **sölettirmää** "sölettirmek, anlattırmak, konuşturmak, söylemek zorunda bırakmak, itiraf ettirmek", **spiyada olmaa** "günah çıkarmak, açıklamak, itiraf etmek", **aydınnatmaa** "öğretmek, bir şey üzerine bilgi vermek, bir mesele veya konuyu açıklığa kavuşturmak", **kısaltmaa** "özetlemek, kısaca açıklamak", **lafı kısaltmaa** "az ve öz konuşmak, lafı uzatmamak, sözü kısa kesmek", **rezüma yapmaa** "özetlemek"

2.3.1.2.1.2 Bildirme İle İlgili Fiiller

amazlamaa "iftira etmek; gammazlamak, ihbar etmek, ele vermek", **anonsat etmää** "duyurmak, anons etmek", **bildirmää** "1. haber vermek. 2. bilgi vermek, bilgilendirmek", **doğa düümää** "yaymak (haber), herkese duyurmak", **duydurmaa** "haber vermek, bildirmek", **duydurtmaa** "bildirmek, haber vermek; açığa çıkarmak, ifşa etmek, duyurmak", **duyulmaa** "yayılmak, duyulmak, ilan edilmek, duyurulmak", **fit sürmää** "birisini ihbar etmek, ele vermek", **haber vermää (etmää)** "bildirmek, haber vermek; malumat vermek, bilgilendirmek", **haber kabletmää** "haber almak, bildirilmek", **haberlemää** "haber vermek, bildirmek, bilgilendirmek, malumat vermek", **haberlenmää** "bilgilendirilmek, bildirilmek, iletilmek", **ıştırmaa** "birini gammazlamak, ele vermek, ihbar etmek", **sıralamaa** "bildirmek, haber vermek"

2.3.1.2.1.3. Ses Çıkarma İle İlgili Fiiller

baarmaa "1. çağırmaq, seslenmek. 2. demek; ad takmaq, lakap takmaq", **çaarmaa** "bağırmaq, çağırmaq, seslenmek", **sesetmää** "1. seslenmek, ses vermek. 2. karşılık vermek, demek, cevap vermek, ses çıkarmak"

2.3.1.2.1.4. Konuşma ve Gevezelik İle İlgili Fiiller

aazını yaymaa "gevezelik etmek; saçma sapan konuşmaq", **danışa durmaa** "sohbet etmek, konuşmaq", **dilini kaşımaa** "gevezelik etmek, çene çalmak; boş ve saçma konuşmaq", **hoşbeş etmää** "sohbet etmek, keyifli vakit geçirmek", **konusmaa** "konuşmaq, görüşmek, sohbet etmek", **kuruya lafetmää** "boşuna konuşmaq", **laf atmaa** "gevezelik etmek, çene çalmak; saçma sapan konuşmaq", **laf ekmää** "gevezelik etmek, çene çalmak; saçma sapan konuşmaq", **lafa durmaa (oturmaa)** "konuşmaq, sohbet etmek", **lafetmää** "konuşmaq, bir şey üzerine sohbet etmek, bahsetmek", lafı kısaltmaa "az ve öz konuşmaq, lafı uzatmamak, sözü kısa kesmek", **lakırdamaa** "gevezelik etmek, çene çalmak; saçma sapan konuşmaq; mırıldanmaq, dırdır etmek", **pıtırdamaa** "zevzeklik etmek", **sölenmää** "kendi kendine konuşmaq; saçmalamak", **tayfa tutmaa** "gevezelik etmek, çene çalmak", **zevzeklenmää** "zevzeklik etmek"

2.3.1.2.1.5. Kötüleme İle İlgili Fiiller

alacalamaa "iftira etmek, adını çıkarmak, kötülemek, lekelemek, karalamak, namusunu lekelemek, onurunu zedelemek; aşağılamak, rezil etmek", **bataklamaa** "kötülemek, lekelemek, gözden düşürmek, zemmetmek", **çamurlamaa** "lekelemek, kara çalmak, gözden düşürmek", **çamurlanmaa** "karalanmaq, iftira atılmak", **kabatlamaa** "suçlamak, itham etmek", **kabaatlı bulmaa** "kabahatlı bulmaq, suçlamak", **karalamaa** "iftira etmek, adını çıkarmak, kötülemek, karalamak", **karartmaa** "kara çalmak, lekelemek", **kötülemää** "kötülemek, yermek, kınamak, zemmetmek", **kötülenmää** "kötülenmek, iftira atılmak, suçlanmaq, karalanmaq", **köörletmää** "lekelemek, iftira etmek, adını çıkarmak, hakaret etmek", **lekelemää** "namusunu lekelemek, onurunu zedelemek, aşağılamak, rezil etmek" **süümää** "azarlamak, çıkışmaq, paylamak; küfretmek, sövmek", **takaza etmää** "iftira etmek, adını çıkarmak, karalamak; rezil etmek, utandırmak", **yamalamaa** "lekelemek, karalamak, gözden düşürmek, rezil etmek", **zem sürmää** "kötülemek, yermek, zemmetmek; lekelemek, gözden düşürmek; kınamak, takaza etmek, paylamak"

2.3.1.2.1.6. Azarlama ve Hakaret İle İlgili Fiiller

aazını köpürtmää (yaymaa) "küfretmek, sövmek, sövüp saymaq, paylamak; tartışmaq", **atışmaa** "sövüşmek, birbirine sövmek, birbirini kalaylamak; ağız kavgası yapmaq, atışmaq, birbirine çıkışmaq, birbirini azarlamak", **ayıplamaa** "yüzlemek, utandırmak, rezil etmek; azarlamak, paylamak, tekdir etmek", **azarlamaa** "azarlamak, paylamak, takaza etmek, hakaret etmek, çok kaba davranmaq; kınamak; yermek, kötülemek", **baarmaa** "azarlamak, çıkışmaq, paylamak; sövmek", **çekişmää** "azarlamak, paylamak; ayıplamak; yermek", **doorutmaa** "azarlamak; sövmek", **gıjırmaa** azarlamak, çıkışmaq, paylamak; küfür etmek; korkutmak", **kandillemää** "küfretmek, sövmek, ağzını bozmaq", **darılmaa** "azarlamak, paylamak, çıkışmaq, bağırıp çağırmaq, sövmek, zemmetmek, hakaret etmek; kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek", **sabunnamaa** "azarlamak", **süümää** "azarlamak, çıkışmaq, paylamak; küfretmek, sövmek", **süüyüşmää** "sövüşmek, birbirine incitici sözler söylemek, küfür etmek, gücendirmek", **takaza etmää** "azarlamak, çıkışmaq, paylamak, hakaret etmek, sövmek, küfretmek"

2.3.1.2.1.7. Tartışma İle İlgili Fiiller

çekişmää çekişmek, ağız kavgası etmek, münakaşa etmek”, **dalaşmaa** “hurlaşmak, dalaşmak, münakaşa etmek, tartışmak, ağız kavgası yapmak, atışmak”, **hurlaşmaa** “birbirine küfretmek, sövüşmek; ağız kavgası yapmak, atışmak, münakaşa etmek”, **kavga yapmaa (etmää)** ağız kavgası yapak, atışmak, çekişmek, münakaşa etmek; şamata etmek; dövüşmek”, **kavgalaşmaa** “tartışmak, ağız kavgası yapmak, çekişmek; dövüşmek”

2.3.1.2.1.8. Şikâyet, Sızlanma İle İlgili Fiilleri

aalaşmaa “ağlaşmak, sızlanmak, şikâyet etmek, yakınmak”, **derdini annatmaa** “dert yanmak, şikâyet etmek”, **dertleşmää** “sızlanmak, şikâyet etmek, yakınmak”, **haylemää** “şikâyet etmek, sızlanmak, dert yanmak, yakınmak; mırıldanmak”, **hayleşmää** “bkz. haylemää”

2.3.1.2.1.9. Alay İle İlgili Fiiller

bukaalamaa “alay etmek, eğlenmek”, **gülmää** “alay etmek, eğlenmek”, **gülmää almaa** “alay etmek, eğlenmek”, **kamaya çıkarmaa** “alay etmek, eğlenmek, alaya almak”, **kamalamaa** “alay etmek, eğlenmek”, **güllencek kalmaa** “alay konusu olmak”, **gülüntü olmaa** “alay konusu olmak, gülünç hâle düşmek”

2.3.1.2.1.10. Müzakere ve İstişare İle İlgili Fiiller

danışmaa “akıl danışmak, istişare etmek”, **soruşmaa** “birbirine sormak, danışmak”, **söleşmää** “söyleşmek, bir konu üzerine konuşmak, görüşmek, müzakere etmek; danışmak”

2.3.1.2.1.11. Dua, Beddua İle İlgili Fiiller

blagoslovit etmää “kutsamak”, **betvalamaa** lanetlemek, beddua etmek”, **dua etmää** “dua etmek”, **okunmaa** “doğumdan sonraki 40. günde lohusaya dua etmek”, **prost etmää** “kutsamak”, **prost olmaa** “günahlarının bağışlanmasını dilemek, günahlarının bağışlanması için dua etmek”, **sözlemää** “takdis etmek, hayır dua etmek”, **takinmaa** “dua etmek, dua okumak, haç çıkarmak”

2.3.1.2.1.12. İfşa İle İlgili Fiiller

fendiyi satmaa “bir sırrı ifşa etmek”, **portaları açmaa** “bir sırrı ifşa etmek, açığa çıkarmak”, **yımırtlamaa** “bir sırrı açıklamak, ifşa etmek”

2.3.1.2.1.13. Tehdit İle İlgili Fiiller

gözükmää “korkutmak, gözdağı vermek, gözünü korkutmak, yıldırım, korku salmak”, **korkutmaa** “korkutmak, ürkütmek; gözdağı vermek, tehdit etmek, gözünü korkutmak, kurusıki atmak; korku salmak”, **yaandırmaa** “tehdit etmek”, **yaanmaa** “tehdit etmek, korkutmak”, **parmaanı sallamaa** “tehdit etmek”, **yıldırmaa** “korkutmak, gözdağı vermek”

2.3.1.2.1.14. Öğüt İle İlgili Fiiller

doorulamaa “kılavuzluk etmek, yönlendirmek”, **kolvermää** “nasihat etmek (GTS)”, **uurlamaa** “yönlendirmek, birine yön vermek, yol göstermek, rehberlik etmek”, **nasaat vermää (etmää)** “öğütlemek, tavsiye etmek”, **nasaat okumaa** “ahlak üzerine öğüt vermek”, **rekomandat etmää** “tavsiye etmek, önermek”

2.3.1.2.1.15. Emir İle İlgili Fiiller

buyurmaa “buyurmak, emretmek”, **demää** “emretmek, buyurmak, emir vermek”, **komanda vermää** “emir vermek, emretmek”, **tasmaya çıkarmaa** “bilgisizce emir vermek”, **tembihlemää** “emir vermek, buyurmak”

2.3.1.2.1.16. Davet İle İlgili Fiiller

buyur etmä “davet etmek”, **buyurmaa** “davet etmek”, **çaarmaa** “çağırarak, davet etmek”

2.3.1.2.1.17. Tembih İle İlgili Fiiller

tembihlemä “uyarmak, ikazda bulunmak, tembih etmek, önceden haber vermek”

2.3.1.2.1.18. Uydurma İle İlgili Fiiller

masal annatmaa “aslı olmayan hikâyeler anlatmak, asılsız şeyler uydurmak”, **palávra annatmaa** “palavra sıkmak, asılsız hikâyeler anlatmak”, **topaç imä** “yalan söylemek”, **yalan kıvratmaa** “uydurmak”, **yalan sölemä** “yalan söylemek”, **yalandırmaa** “yalan söylemek, aldatmak”

2.3.1.2.1. Görsel Açıklama Fiilleri

Dilsel açıklama fiillerinin aksine görsel açıklama fiilleri kişide istem dışı beliren duygu ve düşünce değişimlerini ifade eder. Kişiler arasında iletişim sözlü olduğu kadar sözsüz de gerçekleşir. İletişimde dilin yanı sıra vücut hareketleri de çok şey anlatır. Bu bağlamda iletişim biçimleri arasında yer alan vücut dili, bir kişinin duygu ve düşünceleri hakkında mesaj vererek bunların dışarıdan belli olmasını sağlar. Kişi, hissettiği ve düşündüğü şeyleri istemli olarak açıklamasa bile onun yüz ifadesinde ve davranışlarında istemsiz olarak meydana gelen değişimler bu durumları üçüncü kişiler tarafından anlaşılır kılar. Her kişi iletişim kurduğu insanı gözlemleyerek onun vücut hareketlerinden, mimiklerinden ve bakışlarından bir anlam çıkarmaya çalışır. İşte tüm bu vücut göstergeleri mental sürecin görsel çıktılarını oluşturur. O hâlde görsel açıklama fiilleri, kişinin iradesinden bağımsız olarak duygu ve düşünce dünyasındaki hareketlerin diğer kişilerce anlaşılabilir hâl almasını ifade eden fiillerdir (Hirik 2018: 75). Görsel açıklama fiillerinde istem dışılık ile his ve düşüncelerin dışarıdan net bir şekilde gözlemlenmesi yani görsellik ön plandadır. Örneğin; *kızır-*, *sıçır-*, *sıcakla-*, *afalla-* gibi fiillerde istem dışılık mevzubahistir. Bu ve benzeri fiiller aynı zamanda bir görsellik de içermektedir.

Görsel açıklama fiilleri farklı duygu ve biliş durumlarının etkisi sonucu ortaya çıkan hareketleri kapsar. Özellikle de duyguların görsel açıklamalarını içerdiği söylenebilir. Örneğin, *ağlamak* eylemi bir duygu durumunun sonucu olarak meydana gelir ve herkesçe görülebilir. Fakat mental süreçte ağlama işinden önce üzüntü, sevinç, korku gibi duygular gerçekleşir. Ağlama işi ise bu sürecin sonucunun görsel ifadesini oluşturur. Erkan Hirik, görsel açıklama fiillerinin esas görevinin “bir duygu ya da düşüncenin varlığını anlaşılır kılmak” (2018: 77) olduğunu ifade eder. Gagauz Türkçesinde görsel açıklama fiilleriyle ilgili çeşitli örnekler saptanmıştır. Bu bölümde söz konusu fiiller için bir sınıflandırma yoluna gidilmemiştir.

aalama “birinin ölümüne ağlamak, yas tutmak, ardından gözyaşı dökmek; hâline ağlamak, yanmak ağlayıp sızlamak”, **aalatmaa** “birini ağlatmak, ağlatıp acı çekmesine sebep olmak”, **baarmaa** “bağırarak, haykırmak; feryat etmek; böğürmek”, **çaarışmaa** “1. çağırarak, bağırarak, haykırmak 2. gürültü yapmak, bağırıp çağırarak, yaygara koparmak”, **çaarmaa** “yaygara koparmak, çığırmak, gürültü yapmak”, **çirkin baarmaa** “keskin çığlıklar atmak, ciyak ciyak bağırarak”, **dizmä** “birinin ölümüne ağlamak, ardından gözyaşı dökmek, ağlayıp sızlamak; ağıt okumak”, **dizilmä** “ağlamak, yas tutmak”, **dudaanı sarkıtmaa (şışirmä)** “surat asmak, kaş çatmak; üzülme”, **dürülmä** “somurtmak, kaşlarını çatmak, surat asmak”, **dürüşmä** “surat asmak, somurtmak”, **dürüştürmä** “hoşnutsuzluğunu ve memnuniyetsizliğini belli etmek, somurtmak”, **farafastıklarını göstermä** “karpislerini göstermek, karpis yapmak”, **farafastıklanmaa** “karpisli olmak, karpis yapmak,

nazlanmak; huysuzluk etmek; zorluk çıkarmak; cilvelenmek, kırıtmak”, **fasıl görünmää** “garip görünmek, tuhaf olmak; tuhaf davranmak, garip ve saçma sapan şeyler yapmak”, **girginnenmää** “kendini yiğit göstermek, kabadayılık taslamak, kendi kendini yüreklendirmek; horozlanmak, hindi gibi kabarmak” **gülgülenmää** “pembeleşmek, kızarmak”, **hıçkırmää/hınçkırmää** “hıçkırmak, içini çekerek ağlamak, ıklamak”, **homurdamaa** “bkz. homurdanmaa”, **homurdanmaa** “homurdanmak; kendi kendine konuşmak, söylenmek, mırıldanmak”, **ıçkırmää** “bkz. hınçkırmää”, **kaplamaa** “sarmak, kollarına almak, kollarıyla sarmak, kucaklamak, sarılmak”, **kaş altından bakmaa** “somurtkan bir şekilde durmak”, **kavramaa** “kucaklamak, sarmak, sarılmak, kollarına almak, kollarıyla sarmak”, **kırdırmaa** “nazlanmak, cilve yapmak, kırıtmak, cilvelenmek”, **kırmızılanmaa** “1. kızarmak, kırmızı renk olmak. 2. utanarak kızarmak”, **kıpıtmaa** “şaşırmak, sersemlemek, şaşmak; korkudan titremek; paniğe kapılmak”, **kiuit etmää** “sevinç çığlıkları atmak, haykırmak”, **kokoşlanmaa** “horozlanmak, hindi gibi kabarmak; çalım satmak, kabarmak, kurum satmak”, **kolaçlamaa** “kucaklamak, sarılmak, kollarına almak”, **kolaçlanmaa** “kucaklaşmak, sarılışmak, sarmaş dolaş olmak”, **kontujin olmaa** “şok olmak”, **kucaklamaa** “sarılmak, göğsüne bastırmak”, **kucaklaşmaa** “kucaklaşmak, birbirine sarılmak”, **kurulmaa** “hava atmak, gösteriş yapmak”, **kurtlanmaa** “dönüp durmak, sabır göstermemek, huzursuz olmak, kurtlanmak, yerinde duramamak”, **mahkurmaa** “mırıldanmak, homurdanmak, söylenmek; hırlamak”, **mırıldamaa** “mırıldanmak, kendi kendine konuşmak; homurdanmak, söylenip durmak”, **mırıldanmaa** “bkz. mırıldamaa”, **mizlemää** “böğürmek; homurdanmak, mırıldanmak, çenilemek; ağlaşmak”, **mizlemää** “ağlayıp sızlanmak, yakınmak, şikâyet etmek (çocuklar için)”, **mizeriyalarını göstermää** “kapislerini göstermek”, **mofturlarını göstermää** “kapisli olmak”, **oflamaa** “oflamak, içini çekmek, inildemek”, **okunmaa** “mırıldanmak, kendi kendine konuşmak; homurdanmak, söylenip durmak”, **olmaa biyaz duar gibi** “duvar gibi bembeyaz olmak, beti benzi atmak”, **serbezlenmää** “takılmak, muziplik etmek; horozlanmak, hindi gibi kabarmak”, **sersemnemää** “donakalmak, afallamak, aklını kaybetmek, kafası karışmak”, **solmaa** “solmak, sararmak, rengi kaçmak, benzi uçmak”, **sölenmää** “homurdanmak, mırıldanmak”, **şaş olmaa** “afallamak, sersemleşmek, şaşalamak, beyni bulanmak”, **sıralamaa** “birinin ölümüne ağlamak, ardından gözyaşı dökmek, ağlayıp sızlamak; ağıt okumak”, **sızdırmaa** “ağlatmak”, **üürümää** “bağırarak, böğürmek, anırmak”, **yaş dökme** “ağlamak, gözyaşı dökmek”, **yaymannaamaa** “surat etmek, yüz ekşitmek; cilvelenmek, kırıtmak”

Sonuç

Bu çalışmada Gagauz Türkçesi sözlüklerinde yer alan mental fiiller tarama yoluyla tespit edilerek incelenmiştir. Bunun sonucunda çok sayıda mental fiile ulaşılmış, bunlar arasından çalışma içerisine dâhil edilen mental fiil sayısı 732 olarak belirlenmiştir. Aslında çalışmada başvuru olan iki sözlükten saptanan mental fiillerin toplam sayısı bu rakamdan daha yüksektir. Fakat sayfa sınırlılığı sebebiyle çalışmada hepsine yer verilememiştir. Bu yüzden sınırlamaya gidilerek genellikle mental fiil sınıflandırmalarında öne çıkan başlıklara ve bir anlam alanı içinde çeşitlilik gösterdiği görülen mental fiillere öncelik verilmiştir.

Çalışma içerisinde yer verilen Gagauz Türkçesindeki 732 mental fiilden 45’ini algı fiilleri, 267’sini biliş fiilleri, 420’sini açıklama fiilleri oluşturmaktadır. Açıklama fiillerinin de 231’i duygu fiillerinden, 134’ü dilsel açıklama fiillerinden, 55’i görsel açıklama fiillerinden meydana gelmektedir. Bu dağılıma göre Gagauz Türkçesinde bilişsel etkinlikler ile duyguların ifadesinde kullanılan fiillerin yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Mental sürecin girdi basamağında yer alan *algı fiilleri* çalışmada beş başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan görme (16) başta olmak üzere duyma (10) ve dokunma (10) ile ilgili algı fiillerinin çoğunluğu oluşturduğu görülmüştür.

Girdi basamağından sonra gelen işlem basamağında *biliş fiilleri* bulunmaktadır. Gagauz Türkçesinde kullanıldığı saptanan biliş fiilleri toplam 34 alt başlıkta ele alınmıştır. Bu alt başlıklar içerisinde en çok mental fiilin bulunduğu başlıklar; istek, arzu ile ilgili fiiller (20), bilinç kaybı ile ilgili fiiller (17), karar alma/verme ve anlaşma ile ilgili fiiller (17), kandırma ile ilgili fiiller (16), sabır ile ilgili fiiller (15); aylaklık, tembellik ile ilgili fiiller (14) ve saygı ile ilgili fiiller (10) olarak tespit edilmiştir.

Mental sürecin son basamağı çıktı fiillerinden oluşmaktadır. Bu basamak, *ifade fiilleri* ana başlığı altında *duygu fiilleri*, *dilsel açıklama fiilleri* ve *görsel açıklama fiilleri* ile temsil edilmektedir. Öncelikle duyguları yansıtan mental fiiller 20 grupta ele alınmıştır. Bunlar arasında sırasıyla öfke (39), üzüntü ve pişmanlık (36), korku (21), sevgi ve haz (11), sıkıntı, tedirginlik, endişe ve telaş (17), usanç (10), değersizleşme ve itibarsızlaşma (10) ve huzur (10) ile ilgili fiiller en fazla çeşitliliğe sahip gruplar olarak belirlenmiştir.

Aynı basamağın *açıklama fiilleri* kısmında yer alan *dilsel açıklama fiilleri* ve *görsel açıklama fiilleri* mental sürecin gerek önceki basamaklarının gerekse duygu fiillerinin çıktılarını yansıtmaktadır. Gagauz Türkçesinden dilsel açıklama kapsamına girdiği tespit edilen mental fiiller 18 başlık altında toplanmıştır. Buna göre en fazla mental fiil çeşidi bulunduran alt başlıklar; kötüleme (16), anlatma, açıklama ve itiraf (15), konuşma ve gevezelik (15), bildirme (14), azarlama ve hakaret (14) ile ilgili fiiller olarak tespit edilmiştir.

Çalışmanın inceleme kısmında son olarak Gagauz Türkçesinde geçen görsel açıklama ile ilgili mental fiiller yer almıştır. Çalışma içerisinde alt başlıklara sahip olmayan tek başlık görsel açıklama fiilleridir. Zira bu başlık altında daha çok duyguların görsel çıktılarını ifade eden fiiller bulunur. Bu sebeple başlık içerisinde ayrıca bir sınıflama yoluna gitme ihtiyacı duyulmamıştır.

Gagauz Türkçesinde mental fiillerin çeşitli başlıklar içerisindeki dağılımı sonucunda ortaya çıkan sayısal veri tablosuna göre; üzüntü, öfke, korku, usanç gibi olumsuz duyguları yansıtan fiillerin diğerlerine nazaran daha fazla olması dikkati çekmiştir. Keza dilsel açıklama fiilleri kısmında da yine duygularla bağlantılı olarak öfke, nefret veya üzüntü sonucu oluşan kötüleme, azarlama ve hakaret içerikli fiillerin çoğunlukta olduğu gözlenmiştir. Bu, Gagauz Türkçesine özgü bir durum olmaması, Kırgız Türkçesinde de aynı sonuca ulaşılmış olması bakımından önemli bir tespittir. Diğer Türk dilleri için de aynı durumun geçerli olup olmadığına bakılarak Türkçe açısından konuyla ilgili genel bir tespit yapılabilir. Herhangi bir dil içerisinde bir duyguyu anlatmada kullanılan sözcüklerin çeşitli olması, o duygu durumunun yaygınlığını arz eder. Özellikle öfke ve üzüntü ile bunlara bağlı fiillerin çokluğunda bu iki duygunun birbirleriyle ilişkili olmasının etkisi vardır. Öfke, insanın tehdit, gücenme, istenmeyen sonuçlar ve haksızlık gibi durumlar karşısında verdiği duygusal bir tepkidir. İnsan içinde bulunduğu öfke hâlini farklı şekillerde dışa vurabilir ve bunu göstermek için farklı anlatım yollarına başvurabilir. Bunun bir sonucu olarak da söz konusu duygu durumuyla ilgili fiiller çeşitlenmiştir. Üzüntü duygu hâlinin de öfke ile benzer şekilde ortaya çıkmasını tetikleyen pek çok faktör vardır. İnsan üzüntünün etkisiyle sert bir tutum içerisine girebilir. Üzüntü ve öfkeye bağlı olarak gerçekleşen kırılma, küsme gibi duygu hâllerinde de öfke ile karışık bir üzüntü hâli sezilir. Dolayısıyla insan üzüntüsünü paylaşmak ya da belli etmek istediğinde bunu türlü şekillerde ifade etmeye çalışır. İnsanın duyduğu bu istek veya gereksinim dilde öfke ile beraber üzüntü hâliyle ilgili fiillerin artmasına neden olmuştur (Özeren ve Alan 2018: 222-223). Öfke ve üzüntü anlatan mental fiil

sayısının fazla olması bu duygu durumlarını daha yoğun olarak yaşamamızdan da kaynaklanabilir. Çünkü olumsuz duyguların insan üzerinde genellikle sarsıcı etkileri olmakta ve bu da duyulan acı ya da üzüntünün şiddetini arttırmaktadır. Yaşanan bazı üzücü durumlar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan öfke duygusu insan yaşamında kalıcı hâle gelebilmekte ya da etkisini uzun süre sürdürebilmektedir.

Gagauz Türkçesinde mental fiiller tespit edilirken sözlüklerde geçen fiillerin yanı sıra dilin anlatım gücünü gösteren deyimleşmiş fiillere de yer verilmiş ve bunların sayısının azımsanmayacak miktarda olduğu görülmüştür. Deyimleşmiş fiillerin; biliş fiilleri, duygu fiilleri ve dilsel açıklama fiilleriyle ilgili bazı başlıklar altında yoğunlaştığı saptanmıştır. Gagauz Türkçesinde, bilişsel etkinlikler öncelikli olmak üzere duygu durumlarının anlatımında deyimlere daha fazla başvurulmuştur. Böylece mental süreç içerisindeki pek çok soyut durum deyimler aracılığıyla somutlaştırılarak daha etkili ve daha kolay bir biçimde aktarılmıştır.

Malum olduğu üzere Gagauz Türkçesi, Türkiye Türkçesine en yakın lehçedir. Gagauz Türkçesinin kelime hazinesinde Türkiye Türkçesi ile şekil ve anlam bakımından ortak pek çok sözcük vardır. Fakat bu sözcükler kimi zaman şekilce kimi zaman da anlamca farklılaşarak Türkiye Türkçesinden ayrılır. Şu anki konumuz anlam alanı ile alakalı olduğundan Gagauz Türkçesindeki mental fiiller arasında Türkiye Türkçesi ile ortak olanlardan bazılarının başka bir hareketin anlatımında kullanıldığı ve dolayısıyla farklı bir mental başlık içerisinde yer aldığı görülür. Örneğin; şekilce birebir aynı olan *küs-* fiilinin Gagauz Türkçesinde birinci anlamı “sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek, öfkelenmek”tir. Fiilin bu lehçede Türkiye Türkçesinde olduğu gibi “darılmak” anlamı da bulunur. Ancak bu ikinci anlamda karşımıza çıkmaktadır. Bundan başka Gagauz Türkçesindeki mental fiillerden *sırala-* fiilinin Türkiye Türkçesinde olmayan “birinin ölümüne ağlamak, ardından gözyaşı dökmek, ağlayıp sızlamak; ağıt okumak”; “bildirmek, haber vermek” şeklinde iki ayrı anlama sahip olduğu görülür. Bu fiilin sadece birinci ve ikinci anlamı Türkiye Türkçesi ile ortaktır. Yine *takaza et-* birleşik fiili Türkiye Türkçesinde “azarlamak, başa kakmak” şeklinde tek bir anlam alanına sahipken Gagauz Türkçesinde bu anlamın yanında “iftira etmek, kara çalmak, utandırmak” anlamıyla da kullanılır. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Özetle bu durum Gagauz Türkçesinin anlam çeşitliliğinin ve gelişmişliğinin bir örneği sayılabilir.

Sonuç olarak; Gagauz Türkçesinde tespit edilen mental fiil sayısı hem bu dilin soyut anlatımının hem de bu dili kullananların duygu ve düşünce dünyasının zenginliğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Abdiraim, K. K., (2011a). Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri. *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2/3: 87-102.
- Ayan, E. ve Türkdil, Y. (2014). Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Görme Duyu Fiilleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/35: 26-41.
- Ayan, E. ve Türkdil, Y. (2015). Kazak Türkçesinde Dokunma Duyu Fiilleri ve Anlam Zenginliği. *Turkish Studies* 10/4: 95-114.
- Aydoğmuş, E. (2021). Özbek Türkçesinde Mental Fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 135-151.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Bayraktar, F. S. (2017). Bulgarca Sözlüğünde Yer Alan Mental Fiiller Üzerine. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 25-28 Eylül 2017, Bükreş, Romanya) Bildiri Kitabı: 458-466.*
- Biray, N. (2007). Kazak Şivesi ve Denizli Ağzında Kök Halindeki Benzer İdrak Fiillerinde Anlam Farklılaşmaları. *Denizli: Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler II: 307-314.*
- Cambridge Learn's Dictionary (English-Turkish). (2009). Cambridge University Press.
- Çebotar, P. ve Dron, I. (2002). *Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük*. Chişinau: Pontos.
- Erdem, M. (2004). Türkmen Türkçesinde Mental Fiillerin İsteme göre Anlam Değişimleri. V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I. Cilt, (939-949). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Fakirulloğlu, M. A. İ. (2016). *Kırgız Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Gültek, V. (2015). *Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça Sözlük*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Haceminioğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Hökelekli, H. (1994), "Duyu", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 10, s. 8-12.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SÜTAD)*, 41: 53-74.
- Hirik, E. ve Çolak, T. (2017). Türkçe Mental Fiillerde Çok Katmanlılık. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (26-28 Nisan 2017-Niğde) Bildiri Kitabı, C. 1, s. 261-268.*
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hirik, E. (2019). Türkçede Duyu Fiilleri ve Kılınış Arasındaki İlişki. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (17-19 Ekim 2018-Eskişehir) Bildiri Kitabı, s. 805-816.*
- İlter, E. (2019). *Karahanlı Türkçesinde Duygu Fiilleri*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kalkan, N. (2016). Başkurt Türkçesinde Mental Fiiller. *Actual Problems of Turkic Studies*, 177-186.
- Kamchybekova, K. (2010). *Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kamchybekova, K. (2011b). Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikleri Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 8, S. 2, s. 22-35.*
- Kamchybekova, K. (2013). Kırgız Türkçesinde Tat Alma Duyu Fiilleri (Sözcüksel Anlam Bilimi Açısından Bir Deneme). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 35, 9-22.
- Kamchybekova, K. (2017). Kırgız Türkçesinde Kara- Duyu Fiili Anlamsal Özellikleri ve Kavram Alanı Üzerine. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 43, 9-24.
- Kartallıoğlu, Yavuz ve Hüseyin Yıldırım (2007). Azerbaycan Türkçesi. Ahmet B. Ercilasun (Ed.), *Türk Lehçeleri Grameri* içinde (s. 171-230). Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Kaynak, İ. ve Doğru A. M. (1991). *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Özden, M. (2020). Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan Mental Fiillerin Günümüz Anadolu Ağızlarındaki Durumları Üzerine. Ali İhsan Öbek, Yüksel Topaloğlu vd. (Ed.), *Prof. Dr. Vahit Türk Armağanı* içinde (s. 409-430). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özeren, M. ve Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61: 203-224.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rumence Cep Sözlüğü*. (2014). İstanbul: Fono Yayınları.
- Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni Olan Şeyyat Hamza'nın Yüsuf U Zeliha Mesnevisinde Mental Fiiller. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12: 157-171.
- Seçkin, K. (2014). Mental Fiiller Bağlamında Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı. VI. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (4-7 Aralık 2013-Bursa)*, *Bildiri Kitabı*. C. II, s. 921-929.
- Seçkin, K. (2018). Eski Türkçede İrade Fiilleri. IX. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (2-4 Kasım 2017-Malatya)* *Bildiri Kitabı*, s. 801-813.
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Seçkin, K. (2020). *Mental Fiil Teorisi: Eski Türkçe Metinlerinden Örneklerle*. Konya: Palet Yayınları.
- Şahin, S. (2012a). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, S. (2012b). Mental Fiil Kavramı ve Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller. *Uluslararası TEKE Dergisi*, 1/4, 45-62.
- Şahin, S. (2013). "Eski Türkçede Duygu Fiilleri", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi UTEK (17-19 Mayıs 2013 Saraybosna)* *Bildiri Kitabı*.
- Tanalp, R. (1975). *Duyu Fizyolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.
- Türkdil, Y. (2013). *Anlam Bilimi Açısından Kazak Türkçesinde Duyu Fiilleri*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı DilBilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 17-51.
- Yaylagül, Ö. (2010). Türkiye Türkçesindeki Duygu Fiilleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 10, s. 100-111.
- Yegin, A. (2019). Mental Fiil Kavramı ve Şeyyâd Hamza'nın Yüsuf U Zelihâ Mesnevisinde Mental Fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, S. 51-74.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, H. (2017a). Eski Uygurca'da Göz Fiilleri. *JOTS* 1/1: 145-213.
- Yıldız, H. (2017b). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature* 3/1: 37-362.
- Yıldız, H. (2018). Atebetü'l-Hakayık'ta Algı Fiilleri. *Karadeniz Araştırmaları*, XV/60: 163-181.
- Yıldız, H. (2019). Eski Uygurca'da Bellek Fiilleri. *Türkbilig* 37: 21-34.

Yıldız, H. (2020). Kutadgu Bilig'deki Bellek Fiilleri Üzerine Notlar. Uluslararası Kutadgu Bilig Kurultayı (26-28 Eylül 2019) Bildiri Kitabı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldız, H. (2020). Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar. *Gazi Türkiyat* 26: 105-125.

<https://sozluk.gov.tr/>

Kısaltmalar

CLD: Cambridge Learn's Dictionary

GTS: Gagauz Türkçesinin Sözlüğü

bkz.: bakınız